

TEMESVÁR OSTROMA 1849-BEN

Az 1848-as szabadságharc eseményei közül a legjellemzőbbek azok a gyorsan végrehajtott hadjáratok, melyek során csaták, ütközetek követték egymást, és melyekben szinte hetek alatt megyék, országrészek cseréltek gazdát. Az események fő kérdései ezeken a hadjáratokon dőltek el, így természetes, hogy ezek álltak és állnak a kutatások középpontjában. Kevesebb figyelmet kaptak ugyanakkor többek között a várharok, amelyek pedig végig kísérték a szabadságharcot.

A várak, erődök a XIX. században már egész más értelemben voltak meghatározó jelentőségűek, mint a korábbi időszakokban. A megerősített helyek közül azok őrizték meg szerepüket, melyek kulcsfontosságúak voltak az ország védelme szempontjából, illetve amelyek képesek voltak a tábori hadseregek tevékenységét biztosítani, támogatni.

A támadó hadsereg csak akkor állt meg az erődítményeknél, ha lehetetlen volt azokat megkerülni, vagy ha az ellenségnek a főerejét már megsemmisítették. Egy-egy vár birtokba vétele továbbra is az adott terület, az ott áthaladó utak, szorosok, partszakaszok ellenőrzését jelentette, raktári készletek felhalmozásának lehetőségét, illetve az új elvek szerint épített erődrendszerek egy tábori hadsereg biztonságos elhelyezésének, felkészítésének feltételeit is biztosították. Hadjáratok alapjai, bázisai voltak a várak, erődök, illetve biztosították a visszavonulás lehetőségét is.

Mindezek azt jelentették, hogy továbbra is meghatározó kérdés volt a jelentősnek számító erődítmények birtoklása. Magyarországon ebben az időszakban korszerű, a követelményeknek megfelelő erősségnek számított elsősorban Komárom, továbbá Pétervárad, Eszék, Arad, Temesvár, Erdélyben pedig Gyulafehérvár, melyek egyben az Osztrák Császárság fontos támaszpontjai is voltak.

A várharok jellemzői a XIX. században

A várak, erődök ellen felvonuló csapatok célja a háború, a hadjáratok menetétől, a rendelkezésre álló erőktől, eszközöktől függően változott. E szerint lehetett megfigyelés, körülrítés, rajtaütés, megrohanás, bombázás és ostromlás.¹

A támadó fél az erődítményekhez érve rendszerint nem kezdett azonnal az ostromhoz, csak akkor, ha az ellenségnek nem volt olyan ereje, mellyel a felmentést megkísérelhette. Az erősséget egyébként csak megfigyelték, vagy körülrítették. A megfigyelés célja a kitörések megakadályozása, a vár ellátásának megnehezítése, illetve lehetetlenné tétele, valamint a hadjáratot tovább folytató csapatok háta mögötti ellenséges tevékenység kizárása volt. A megfigyelő erők tevékenységét úgy szervezték, hogy folyamatosan foglalkoztassák a védőket, azok mindig a védelmi rendszabályokkal legyenek elfoglalva, lehetőleg ne tudjanak kapcsolatot tartani a külvilággal. A végrehajtáshoz elsősorban lovasságot alkalmaztak nagyobb számban.

¹ A várharok főbb jellemzői *OKároly főherceg: A magasabb hadművészet elvei*. Budapest, 1889.; *Brunner Mór: A várharok*. Budapest, 1974. és *Nagy Győző: Erődítéstan*. Budapest, 1894. című munkák vonatkozó fejezetei alapján.

A körülráshoz a védőket meghaladó létszámban jelölték ki erőket, mely rendszerint lovassággal és tüzérséggel megerősített gyalogságot jelentett. Célja az erősség teljes elzárása volt, kiéheztetés, illetve annak elérése, hogy a védők kilátástalannak érezzék a vár védelmet. A támadó csapatok az erődítmény közvetlen közelében helyezkedtek el, de a vár lövegek hatótávolságán kívül. A körülrást rendszerint összekötötték a vár lövetésével és bombázásával is. A bombázást a lakóépületek, raktárak, polgári létesítmények pusztítására, rombolására alkalmazták azért, hogy a lakosságot, az őrséget demoralizálják, az erősség esetleges átadására kényszerítsék. A körülrás a végső célját csak rendkívül hosszadalmas tevékenységgel érthette el, így az általában a főerők beérkezéséig (az ostrom megkezdéséig), illetve a felmentő sereg közeledéséig tartott.

Az ostrom

Ostromhoz rendszerint csak akkor fogtak a hadseregek, ha az ellenség főerejét megsemmisítették vagy, ha:

- az erődítmény el nem kerülhető útvonalat, folyót zárt le
- a körülrás - a lekötött erők nagysága miatt - célszerűtlen volt
- a hely felhasználása szükségesnek bizonyult a további támadó hadjáratához
- szükség volt a várható zsákmányra
- az adott területet huzamosabb ideig megkívánták őrizni.

Az ostrom megkezdése azonban csak akkor volt célszerű és attól csak akkor lehetett sikert várni, ha több feltétel is érvényesült. Ezek közül a legfontosabb az erőd nagyságával arányos ostromtüzérség megléte, az ostromlók legalább háromszoros erőfölénye volt. Az ostromot az ostromsereg parancsnoka irányította, szorosan együttműködve a mérnökkari főnökkel és a tüzérparancsnokkal.

Az ostromot három időszakra osztották. Az első az előkészítés időszaka, a második a távotámadási időszak, a harmadik pedig a közeletámadási időszak volt.

Az első időszakban először bekerítették az erődítményt, majd megkezdődött a felderítés. A felderítési adatok birtokában elkészítették az ostromtervet, amelyben kijelölték a védelmi rendszernek azt a szakaszát, ahol a „rohammentességet” megkívánták szüntetni. Erre a pontra tervezték a döntő rohamot. Ez a hely, vagy szakasz rendszerint egy bástya és a mellette lévő védművek, vagy két bástya közötti rész volt. A hely kiválasztásánál figyelembe vették a terepet, a védművek jellegét, erősségét, illetve az előre és hátravonási utakat is.

Ezután megkezdődött a különböző raktárak elhelyezése, a főhadiszállás berendezése. Ezen munkálatok végzését a már tüzelőállásba rendelt ütegeknek fedezni kellett, illetve gyalogság szállta meg az erőd előterében lévő fontos helyeket (erdők, helységek, házcsoportok, egyéb terepakadályok).

A második időszak alatt végig folyt a lövegharc, melynek célja a megkezdett műszaki munkák fedezése volt. Ezen munkálatokat az erőd fedett megközelíthetősége érdekében végezték. Ezért építették ki az ún. párhuzamokat, azt az árokrendszert mely a támadócsapatok számára gyülekező helyül szolgált és magába foglalta az ostromlövegek tüzelőállásait is. A párhuzamok, ahogy a nevük is mutatta, párhuzam-

mosan épültek ki az erődök védműveivel. Mélységük rendszerint 1,3 m volt, így az erőd felé felhányt földdel együtt már megfelelő védelmet nyújtottak. Az árkokat úgy ásták ki, hogy ott a közlekedés, gyülekezés biztosított legyen, így legalább 4 m szélesre épültek.

Az első párhuzamot szabály szerint 1500 lépésre létesítették, olyan hosszan, hogy abból fedezni lehessen a szárnyakat, a mögötte lévő ütegeket, hasonlóképpen az előtte végzett műszaki munkákat is. A második párhuzam 1000, a harmadik párhuzam 600, a negyedik pedig 400 lépésre készült, ez utóbbi már a lejtő lábánál. A lejtőn további felpárhuzamokat ástak ki, illetve az ötödik párhuzamot. Az így kiépült rendszer elemeit változó vonalvezetésű árkok kötötték össze, ügyelve arra, hogy a vár védműveire merőlegesen egy se fusson.

Az ostromtelepek (ütegek) tüzelőállásainak kiépítése a párhuzamokkal egy időben folyt. Ebben az időszakban leszerelő és pásztázó ütegeket, valamint nehéz ágyú- és mósárütegeket telepítettek. Az előbbi kettő az ellenség tűzérével harcolt, az utóbbiak pedig a vár belsejének a rombolását végezték. A tüzelőállások rendszerének egybeesett a párhuzamok ásásával, kivéve a negyediket, ahol külön állásokat nem alakítottak ki.

A munkákat éjszaka, mérnökkari tisztek irányításával végezték. A munkások tevékenységét erre kijelölt csapatokkal fedezték, melyek egyrészt hátrébb tartalékban álltak, másrészt pedig előrsi láncot alkotva, szétbontakozva biztosítottak. Ezen csapatok feladata a kitörések elhárítása volt, a tűzérégi tűzzel szemben a pásztázó és leszerelő ütegek nyújtottak védelmet.

Az ostrom harmadik időszaka már közvetlenül a védelmi rendszer előtt kezdődött és a lejtő legmagasabb pontjának elfoglalásával, illetve ott az ún. oromzatok kiépítésével folytatódott. Az oromzatok fedett gyülekező helyül szolgáltak, ide telepítették a réstörő ütegeket, továbbá innen kezdve építették ki a fedett, vagy nyílt lejáratokat a várarokba. A további előretörésnek a célja a főfal előtti védművek elfoglalása, majd „beépítések” végzésével a támadó fél számára ezek átalakítása. A továbbiakban főszerepet a réstörő üteg vette át, melynek a főfal kijelölt szakaszát kellett rombolnia. A támadók ezen a résen keresztül törtek be a várba és vették azt birtokukba.

A Vauban első rendszere szerint épült erődök esetén a fenti eljárás lerövidülhetett, a távolságok csökkenhettek. Ezeknél ugyanis a védők egy irányba kevesebb löveget tudtak alkalmazni, mint az akkor a legkorszerűbbnek számító erősségeknél. A kevés „bombamentes” hely miatt a rombolások hatását hatékonyabban tartották. A réstörést – éppen a magas főfal miatt – már a második párhuzamból megkezdheték. Ez utóbbi azonban Temesvár esetében, éppen a falak süllyedése miatt, nehezen volt keresztülvihető.

A várvédelem

A háború kitörésekor, illetve amikor várható volt a támadás, a várban kihirdették az ostromállapotot. Ez együtt járt a rögtönítélő bíraskodás azonnali bevezetésével. Megalakították ugyanakkor a védelmi bizottságot, melynek tagja volt a mérnökkari,

a tüzér-, a tábornoki főnök, az önálló csapatparancsnokok, esetleg az orvos és a hadbiztos is. E testületnek tanácskozási hatásköre volt, a döntés azonban mindig a parancsnok kezében volt.

Az erődítményt várható támadás esetén fel kellett készíteni az élő és holt ellenálló erő teljes kihasználásával történő huzamosabb védelemre. Ez magába foglalta a védművek javítását, kiegészítését, földhányások emelését, lőréses, löpadok kialakítását. A lejtőről és annak előteréből minden olyan tárgy eltávolítását elvégezték, mely a szabad kilátást és kilövést akadályozta. Fokozott figyelmet fordítottak a tűzoltó munkák előkészítésére, az éghető anyagok eltávolítására. Felszedték az utcák kövezetét is a bombák, gránátok hatásának csökkentése céljából.

Az ellátáshoz szükséges készletekből – élelem, tüzelő- és világítóanyag, dohánynemű és gyógyszer – hat hónap elegendőt halmoztak fel. A szükséges lőszerkészlet rendszerint rendelkezésre állt, mivel ezen erődök általában raktárak is voltak, működtek bennük lőszerkészítő házak.

Az ellenség felvonulása időszakában – mely az első védelmi időszak – az erődítmény előterében lévő, védelemre alkalmas helyeket a védők megszállták és ezeket, ameddig komoly veszteség nélkül lehetett, védték. A védő lövegek hatáskörében megjelenő ellenséget elűzték, illetve lehetőség szerint akadályozták a műszaki munkákat. Mindezen közben folyamatosan végezték a felderítést, az ostromlók erejének, eszközei számának pontos megállapítása, a készülő állások, árkok helyének meghatározása céljából.

A védelem második időszaka a távoli védelem. Ennek az időszaknak a fő jellemzője a lövegharc állandóvá válása, illetve a védők puskatűzzel, ellenárkok ásásával igyekeztek távol tartani az ellenséget.

Ebben az időszakban már nyilvánvaló volt, hogy az ostromlók a fő erő kifejtést hova tervezik. A védők ide csoportosították az erőiket, eszközeik zömét. A helyreállítást, a védművek erősítését, újabb védelmi szakaszok építését folyamatosan végezték.

A védők egyik leghatásosabb eszköze a kirohanások végrehajtása volt, melyeknek ki kellett egészíteniük a várlovegek hatását. Ezen támadások lehettek „szárguldozások”, kisebb és nagyobb kirohanások.

A védelem harmadik időszaka a közeli védelem, mely már a védművek területén folyt. Ekkor a védőknek már minden rendelkezésre álló eszközt fel kellett használniuk a siker elérésére. A főerőkifejtés a keletkezett rések eltorlaszolására, megtartására irányult.

A védelem során végig folyt az áknaharc, mely elsődleges célja az ellenség földfeletti építkezéseinek szétrombolása, másodsorban az ostromlók által ásott aknák megsemmisítése volt.

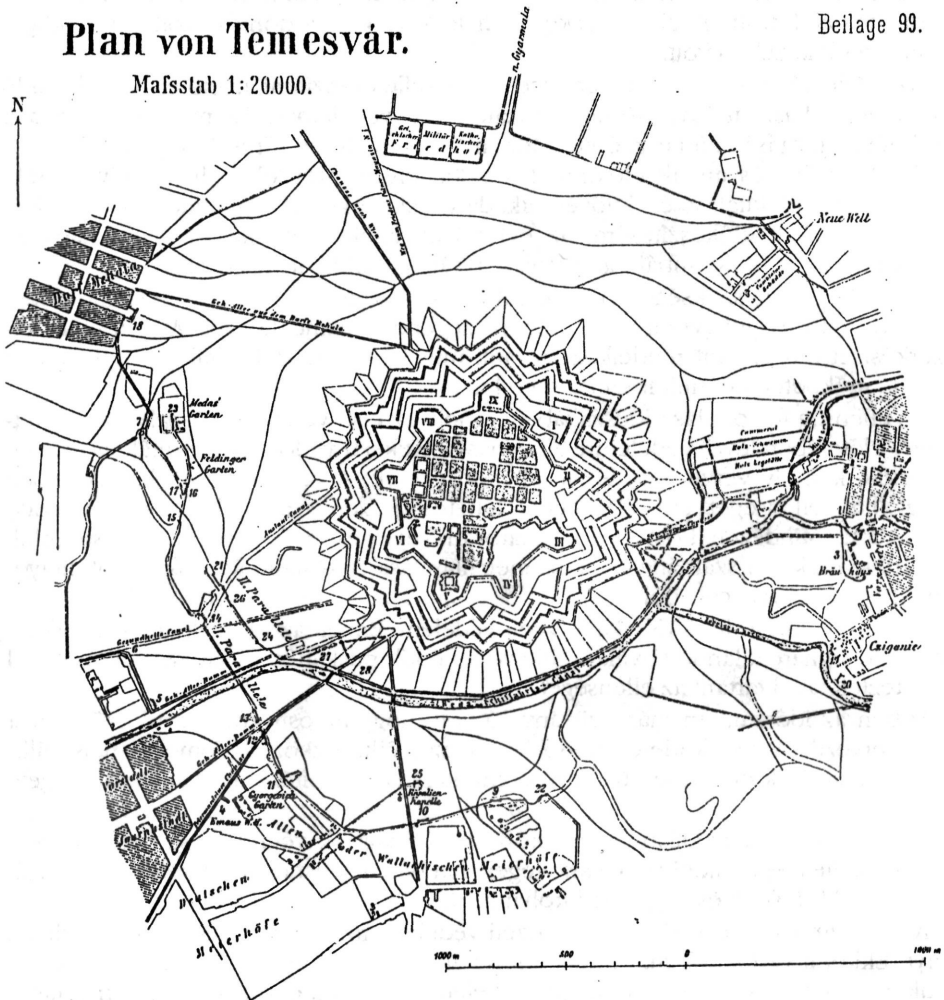
Temesvár helyzete és állapota 1849. április 25-e előtt

Az 1848. évi áprilisi törvények értelmében a független, felelős magyar kormány gyakorolta a végrehajtó hatalmat az országban. Azon feladatokat, amelyeket eddig a Helytartótanács, a Magyar Kamara, a Magyar Kancellária gyakorolt, ezután a kor-

Plan von Temesvár.

Maisstab 1:20.000.

Beilage 99.

Beiträge zur Geschichte der k.u.k. Genie-Wälle. I. Theil, 2. Abschnitt.

110. tm. k. u. k. techn. Militär-Osmid, 1888.

Temesvár erődítési rendszere. HL Az 1848-49-es szabadságharc iratai, 24/2.

mánynak kellett átvennie. Ez katonai vonatkozásban egyelőre azonban csak adminisztratív irányítást jelentett, ugyanis a fenti szervezeteknek a csapatok mozgatására, szervezésére, alkalmazására nem volt joga. Ez az Udvari Haditanács, majd a bécsi Hadügyminisztérium hatáskörébe tartozott.

A magyar hadügyminiszter csak a május 7-ei királyi rendelet kiadásával kapott felhatalmazást az országban állomásozó katonai alakulatok, objektumok közvetlen, minden területet átfogó irányítására. Ez a helyzet egészen 1848. október 3-ig állt fenn, amikor az V. Ferdinánd által aláírt manifesztum az áprilisi törvényeket és az ebből következő rendeleteket hatályon kívül helyezte. Ez jogosította fel azon császári-királyi parancsnokokat, akik nem szimpatizáltak a magyar ügygel, hogy felmondják a magyar kormány iránti hűségüket, és hogy támogassák a Magyarország elleni katonai fellépést. Így cselekedett Georg Rukavina báró, altábornagy, Temesvár parancsnoka is.

Temesvár – Araddal együtt – meghatározó fontosságú helység és erősség volt nemcsak egész Délmagyarország, de Erdély vonatkozásában is. Birtoklása e két irányba folytatott harctevékenységek alapjául szolgált, fontos utak, víziutak ellenőrzését, biztosítását jelentette.

Temesvár a Bánság központja, a császári katonai közigazgatás egyik meghatározó helye, főhadparancsnokság székhelye volt. Magyar szempontból különös fontosságot adott neki az, hogy az elhúzódozó „délvidéki kisháború” sikeres befejezéséhez ezen vár készleteinek, erejének biztosításán keresztül vezetett az út.

Az erőd Vauban első rendszere szerint épült.² E rendszer jellemzője a bástyás homlokzat, ez azt jelenti, hogy alaprajzában a jellegét a bástyák határozzák meg, amelyek a zárt sokszög töréspontjain épültek. A sokszög oldala (a két egymás mellett lévő bástya csúcs közötti távolság) 340–345 m között változott. A védelem arcvonalát a 7,6 m magas bástyák homlokfalai jelentették. A homlokfalak fülekben (orillon) végződtek.

A falak előtt árok húzódott, melynek külső oldalát is falzták. Az árok szélessége 18–22 m, mélysége 4,75 m volt. Az iránya párhuzamos volt a fal (kurtina) illetve, a bástyák homlokfalainak irányával. Ez az árok biztosította az ún. „rohammentességet”, ezért berendezésére különös gondot fordítottak. Itt található az ékművek (ravelinek), amelyek két bástya között épültek. Céljuk az előtér pásztázása volt, továbbá növelték a kereszttűz lövésének lehetőségét, fedették a mögöttük és mellettük lévő védműveket. Az ékművek elfoglalása nélkül nem lehet a falakhoz jutni. Ezen műveket alacsonyabbra építették, mint a bástyákat, illetve a mögöttük lévő falakat, azért, hogy azokról ne zavarják a kilövést. Közvetlen védelmüket ezeknek is árkok biztosították. Az ékművek belsejébe menedékhelyeket építettek a személyi állomány és a lőszer számára.

Az árok szemközti falának behajló szögeibe kis ékműveket (lunette) terveztek, amelyek a megfelelő árokszakszt fedették, illetve lehetőséget teremtettek az ékművek előterébe keresztűz lövésére. Ezek rohammentességét szintén árkok biztosították. Ugyancsak az ékműveket, illetve a bástyákat fedették a pontosan eléjük épített, a vonalvezetésüket követő szarv-, vagy koronaművek (Hornwerk, Kron-

² E rendszerről Domokos György: Várépítéset és várharcászat Európában a XVI–XVII. században *Hadtörténelmi Közlemények*, 1986 1. szám, 47–110. o.

werk), melyeknek összefüggő rendszere, az envelope. Szintén külső védőműnek számított a bástyák közti falszakaszt fedező árokolló (tenaille).

Az árok előtt ún. fedett utakat és gyülekezőhelyeket alakítottak ki, amelyeket az ellenség elől töltés takart. Ezt a töltést kifelé enyhe lejtővel alakították ki (síkozat, glacis), ez jelentősen csökkentette a holteret. A lejtő szélessége 380–960 m között váltakozott.

A fedett utak, gyülekezőhelyek a kirohanásokat, az árkok védelmét, a kívül harcolók visszavonulását biztosították. Az árokban lévő művekkel, az előtérrel az összeköttetést a fedett és nyitott átjárók biztosították. Az erődökben belső védőművek, ágyútornyok jellemzően nem épültek.

A Vauban első rendszere szerint épült erődök a XIX. században már korántsem voltak korszerűek, ez azonban nem jelentette azt, hogy nem használták fel ezeket. Több olyan hibával rendelkeztek, melyeket a későbbi rendszerek már kiküszöböltek. Ilyen hiányosság volt például a kazamaták viszonylag alacsony száma. Ilyenket csak a bástyák behajló oldalaihoz építettek. Szintén elégtelenek voltak a személyi állomány és a készletek elhelyezésére szolgáló boltozott, „bom-bamentes” helységek. A falazat – bár Vauban igyekezett minél jobban beilleszteni azt a környező terepbe – még mindig magasnak bizonyult, nagy felületet adott a támadó tüzérségnek. Ugyancsak hátrányos volt a bonyolult árokrendszer. A szinte áttekinthetetlen rendszert oldalazótűzzel alig lehetett fedezni.

Vauban első rendszere szerint épült erőd volt Temesváron kívül Gyulafehérvár is.

Temesvár e rendszer szerinti átépítését kulcsfontossága igazolta. A császári csapatok 1716-ban foglalták vissza. A továbbra is fenyegető török veszély miatt, a Bánság megtartása érdekében, az Udvari Haditanács Temesvár haladék nélküli megerősítését, átépítését határozta el.

Az építési munkálatok megkezdése előtt elengedhetetlen volt a térség vízviszonyainak rendezése. Ez 1718-ban kezdődött meg a Béga szabályozásával, a mocsarak lecsapolásával. A munkálatok eredményeként csökkent a környék talajvízszintje, a vidék ingoványos, mocsaras jellege, de mint később kiderült, ez nem oldott meg minden gondot.

Az építési munkálatok 1719-ben kezdődtek meg, kaszárnyák, raktárak emelésével.³ Az új vár alapozása 1723-ban kezdődött. Az építkezés 1765-ig tartott, ekkorra alakult ki az erőd és a védelmi rendszer azon képe, amelyet 1848-ig megőrzött.

Az erőd kilenc bástyával erősített, sokszög alaprajzú építmény volt.⁴ A bástyák alakja nem felelt meg a vaubani előírásoknak, teljesen változatos képet mutattak. Az északkeleti irányba néző I. számú bástyát alig lehetett e névvel illetni, hisz mindössze arról volt szó, hogy a falszakaszt néhány ponton megtörték. Hogy ez mégse bontsa meg a vár csillag alakját, elé ékművet építettek. A balról jobbra számozott bástyák között volt fül nélkül épített (IV., V. számú), füllel csak egyik oldalon ellátott (III. számú), illetve olyan is, ahol a bástyaoldalok nem voltak összeköttetésben a főfallal (II. számú).

3 *Boroszkó Samu*: Magyarország vármegyéi és városai. Temesvár. Budapest, 1914. 76. o.

4 Hadtörténelmi Levéltár (HL) Az 1848–49-es szabadságharc iratai (1848–49.) 24/2 Plan der vom 25. April, bis 9. August belagerten Festung Temesvár.

Az erődfal előtti védművek kétsoros védelmet biztosítottak. A bástyák közötti szakaszokat ékművek zárták le, melyek menedékhellyel, vagy a nélkül épültek. E művek mögött árokollók jelentették a következő akadályt a falak felé. Az ékművek között, a bástyák vonalvezetését követve olló alakú sáncok biztosították, hogy összefüggő védelmi vonal alakuljon ki. Nem épült ilyen mű az I. és a II. számú bástya között, éppen ezek sajátos alakja miatt.

A külső (első) védelmi vonalat képező sáncok között olló-, korona- és szarvművek voltak. A művek nagyjából lövegállásokkal készültek, illetve a gyalogság számára is mellvédeket alakítottak ki rajtuk. Az egyes elemek között a faltól a fedett útig árokrendszer húzódott. Az eredetileg vízesárcok a tárgyalt időszakra már eliszaposodtak, eredeti mélységük jelentősen csökkent.

Az első vonal előtt húzódó árok külső fele falazott volt, amin körbe fedett út vezetett, a beszögelléseknél pedig gyülekezőhelyeket alakítottak ki. A fedett út töltésétől a vár előterébe minden oldalon nyílt lejtő húzódott.

Az erődbe három út vezetett, keletről az Erdélyi-, északról a Bécsi-, nyugatról pedig a Pétervárad-i kapun keresztül. Az utak hidakon, a sáncokon nyitott átjárókon át vezettek a kapukig.

Az erődn belül védőművek nem épültek, viszont lövegek számára (cavallier) fokokat emeltek. Az állomány és a készletek „bombamentes” elhelyezésére lehetővé tették nagyobb és kilencvenegy kisebb kazamata állt rendelkezésre. Ezek egy része a külső védőművekben volt. Mindezen helységek alig kilenc napos készletek tárolását tették lehetővé. Bombabiztosnak építették a hatszáz férőhelyes kórház épületét, a felszerelésraktárt, illetve a meglévő kaszárnyák közül az ún. Erdélyi-kaszárnyát, melyben 1278 fő elhelyezését lehetett megoldani. A többi katonai és polgári létesítmény nem rendelkezett semmilyen védelemmel.⁵

A védősereget több épületben helyezték el. Laktanyák voltak a kapuk közelében, külön volt lovassági és tüzérlaktanya is. Külön ház állt a parancsnok rendelkezésére, külön épületben helyezték el a várparancsnokságot, a főhadparancsnokságot és a térparancsnokságot is. A hadsereg ezeken kívül még több raktárral is rendelkezett az erőd területén.

Az erőd védhetősége az építés befejezése óta nem csak a már említett eliszaposodás miatt csökkent, hanem jelentős gondot okozott a falak jelentős mérvű süllyedése is. A védelem szempontjából ez azt jelentette, hogy a falakra felállított lövegek az előttük lévő védművek veszélyeztetése nélkül nem tudtak tevékenykedni. Így lehetetlenné vált a többszintes tűzrendszer kialakítása. A süllyedés persze azt az eredményt is hozta, hogy a falak kevésbé voltak jó célpontok, kevésbé lehetett lőni, rombolni őket.

Az erődöt körülvevő lejtő lehetetlenné tette a fedett megközelítést. Az ezen túli terület azonban már korántsem volt ennyire előnyös a védelem számára. A keletre húzódó előváros, a Gyárváros (Fabrik), valamint a délnyugaton fekvő Józsefváros szélső házsorai már a lejtő lábánál húzódtak, akadályozva a figyelést, az esetleges támadók tűz alatt tartását, lehetőséget adva a fedett megközelítésre.

⁵ Rückblicke auf Temesvár bei der Enthüllungsfeier des Monuments am 17. Januar 1853. für tapfere Vertheidigung der Festung im Jagre 1849. (A továbbiakban: Rückblicke)- Aus der k.k. Filial-Staatsdruckerei in Temesvár. Itt kívánok köszönetet mondani *Hermann Róbert* úrnak, hogy több fontos iratra, visszaemlékezésre felhívta a figyelmemet.

Ugyancsak ebből a szempontból jelentett hátrányt a védők számára az erődötől délre alig három-négyszáz lépésre, ezer lépés hosszan húzódó Béga-csatorna és főleg annak az erődítmény felőli oldalán emelkedő töltés. Ez kitűnő fedezéket nyújthatott az ostromlók számára. Ezt a hátrányt azzal igyekeztek csökkenteni, hogy itt alakították ki a sánctábor, a védők mozgékony, kitöréseket végrehajtó csapatai számára.

Közvetlenül nem befolyásolta védelem lehetőségeit az észak-nyugaton távolabb fekvő Mehala előváros, valamint a Béga-csatornán túl lévő Majorságok. Jelentős távolságra – a várvédő lövegek lőtávolságán kívül – északkeleten húzódott a Vadász-erdő. Ez a terület szintén elsősorban az ostromlókat, felvonulásukat, ostromlőkészítő munkájukat segítette.

A hajózható Béga-csatornán két híd vezetett át. A Gyárvárost az erődötől elválasztó faúszató csatornán át egy közúti és egy, a vízvezeték számára készült hídon lehetett az erődítményt megközelíteni. A csatornát a Temes táplálta, a vizet azonban egy zsilippel – egy Kiskostély nevű helységnél – el lehetett zárni.

A megfelelő készletek elhelyezését – a biztonságos raktárak hiánya ellenére – biztosítani lehetett, viszont ivóvizet csak a Gyárvárosból, vezetéken keresztül tudtak biztosítani.

Az említett hátrányok ellenére – melyek jórészt az erőd elkészülte utáni építkezések nyomán keletkeztek – Temesvár erődítése korszerű, jól védhető volt.

A délvidéki erődítmények, így Temesvár háborús felszereléséről a Batthyány-kormány május 15-i minisztertanácsi ülése határozott. Ez alapján megindulhatott a készletek felhalmozása, az előkészítő munkák végzése.⁶

Az uralkodói manifesztumnak megfelelően Rukavina altábornagy október 10-én hirdette ki az ostromállapotot. A helyőrség ez alkalmából a következő szövegű nyilatkozatot írta alá:⁷

„Nyilatkozat

A folyó hó 8-án kelt egyik rendelet, amelyet állítólag a király és a nép nevében Kossuth Lajos, mint elnök dolgozott ki, arra kötelezi a magyarországi, erdélyi, horvátországi és szlavóniai erődítményparancsnokokat, hogy:

„1. A jelen parancs Közlöny általi kihirdetéstől számított 7 (hét) napon belül ki kell tűzni a trikolórt (magyar zászlót) és

2. az. Ön Magyarország és vele szövetséges országok iránti hűségét, valamint a Honvédelmi Bizottmány parancsai végrehajtása iránti készségét írásban az említett határidőn belül juttassa el a Honvédelmi Bizottmányhoz. Ellenkező esetben az érintetteket hazaárulónak és törvényen kívülállónak kell tekinteni.»

Temesvár helyőrsége ezennel kötelesnek érzi magát az alábbi nyilatkozatra:

Az alkotmányos Császári és Királyi Őfelségének folyó hó 3-án, Schönbrunnban kelt nyilatkozata, amelyre már kellett miniszteri ellenjegyzés, Magyarországot a vele határos országokkal, Erdéllyel, Horvátországgal és Szlavóniával együtt hadi-

⁶ Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973. 228. o.

⁷ Rückblicke, 13–15. o.

törvények hatálya alá rendelte, amelynek értelmében a helyi erődítményparancsnokság Temesvárt ostromállapotba helyezte.

Ugyanebben a Legfelsőbb Nyilatkozatban a haderőt a szóban forgó nyilatkozattal egyidejűleg feloszlattott magyar minisztériummal szembeni engedelmesség kötelezettsége alól felmentette, a magyar országyűlést feloszlatta és Kossuth volt pénzügyminisztert, a nép felbujtójának nevezte. Azonban ha a Császár és Király Ófelsége által egy ilyen minősítéssel megjelölt személy rendeleteket bocsát ki, miként a jelen esetben történt ez csak újabb bizonyíték arra, hogy ő a szóban forgó minősítésre rászolgált és semmiképpen sincs joga arra, hogy visszaéljen királya és népe nevével, hogy ezáltal az állam azon szolgáját, aki hű marad a kötelességéhez és esküjéhez és kész arra, hogy vérét az alkotmányos császárért és királyért, valamint a hazáért az utolsó cseppig feláldozza, a hazaárulónak megbélyegezze és törvényen kívülállónak nyilvánítsa.

Bár nem kételkedünk abban, hogy egy olyan korban, amelyben az orgyilkosságnak, egy királyi biztos minden nemzetközi joggal ellentétes meggyilkolásának igazolást adnak, egy olyan korban, amelyben a legszebb ajándékot, amelyet egy jószágos uralkodó a népnek adhat, a »szabad sajtót«, arra használják, hogy azzal az orgyilkosságot segítsék, olyan embereket találjanak, akik vállalják a bandita szerepét és egyes bátor emberek, akik a kötelességüket teljesítik, orgyilkosok kezétől esnek el. De senki se higgye, hogy bennünket ez a veszély akár csak egy pillanatra is megrendítene a becületnek és kötelességnek azon az ösvényén, amelyen eddig haladtunk. – Nem! Inkább egyhangúan kinyilatkozunk, hogy Temesvárt, amíg az általános zűrzavar teljesen nem rendeződik és helyre nem állítódik egy szilárd, ki nem erőszakolt törvényre támaszkodó kormány által, addig az erődítményt senki-nek át nem adjuk, erre vonatkozó parancsot senkitől el nem fogadunk, hanem elhárítottuk, hogy ezt a fontos bástyát az uralkodónak és a dinasztíának minden rendelkezésre álló eszközzel vérünk és életünk utolsó emberig történő feláldozásával megtartjuk.

A temesvári erődítmény helyőrsége”

Az erőd helyőrsége ebben az időben a 41. (Sivkovich) gyalogezred keretalakulataiból, a Galíciából Magyarországra rendelt 31. (Leiningen) gyalogezred törzséből és 2. zászlóaljából, a 2. (Schwarzenberg) ulánusezredből, valamint a 61. (Rukavina) gyalogezred 3. zászlóaljának négy századából állt. Ezen erő kevés volt a védelemhez, illetve azon szerephez, melyet a várparancsnokság elhatározott.

Rukavina altábornagy a rendelkezésre álló erővel kapcsolatot akart tartani Erdélylyel, a környező településeken, a bánsági bányavárosokban érvényesíteni kívánta a manifesztum előírásait, lehetőség szerint támogatni Aradot, a délvidéki osztrák-szerb csapatokat. Mindezen feladatok tehát a csapatok létszámának növelését tették szükségessé.

Az ellenőrzött területeken hat hónapra besoroztak 2000 újoncot. A Temesvártól távol lévő csapatok megerősítésére felszereltek négy és fél úteget, melyhez a Leiningen-gyalogezred zenészeit osztották be. A tüzérek hiánya okozta gond később enyhült, ugyanis az 5. tüzérezredtől egy nyolcvan fős osztag érkezett. Hiányoztak továbbra is szekerészek, ezeket újoncokból képezték ki. A gyalogság sorait

még októberben bánási-román határőrökkel szaporították, majd februárban a Péterváradai várból kitört négy, a Zanini-gyalogezredhez tartozó század érkezett Temesvárra.⁸

Folyt ugyanakkor a készletek gyűjtése is, melynek következtében két hónapra elegendő élelmiszert halmoztak fel. A lakosságot is felszólították, hogy gyűjtsön három hónapra megfelelő élelmiszert. Ehhez Preyer János polgármester irányításával a város is hozzájárult 350 vágómarha, 7000 q széna és 2500 mérő kukorica vásárlásával. Miután a vásárlások nyomán a házipénztár kiürült, utalványok kibocsátásával igyekeztek segíteni a felvásárlást.⁹

A várparancsnok az „ostromállapot”-nak a város, majd a környék lakosságának lefegyverzésével igyekezett minél gyorsabban érvényt szerezni. A vármegyeházából a délvidéki harcokban fogságba esett rabokat kiengedték, a magyar zászlót a középületekről eltávolították. Elfogták azokat, akik nyíltan támogatták a magyar kormányt. A környék fontosabb helységeiben helyőrségeket állomásoztattak.

Temesvár fontos feladata volt a már körülzárt Arad támogatása is. Ez elsősorban élelmiszer, fegyver és lőszer időnkénti pótlásával vált lehetővé. A legsikeresebb vállalkozásokra 1848. december 14-én és 1849. február 8-án került sor.

Megkezdődtek az erősítési munkálatok is. A külső védműveken kívül futóárkot ástak, a műveket lövegekkel látták el, egyelőre a rajtaütés elhárításához szükséges mennyiségben. Megkezdték ugyanakkor az erőd előterében lévő fasorok ritkítását is.

Az erőd védelmét április végétől a következő csapatok látták el:¹⁰

Gyalogság:

- a 41. (Sivkovich) gyalogezred két zászlóalja
  - a 61. (Rukavina) gyalogezred két zászlóalja
  - a 31. (Leiningen) gyalogezred egy zászlóalja
  - a 13. (román-bánási) határőr gyalogezred egy zászlóalja
  - a 16. (Zanini) gyalogezred négy százada
- összesen 7500 fő

Lovasság:

- a 2. (Schwarzenberg) ulánusezred három osztálya
  - a 3. (Miksa főherceg) svalizsérevezred egy osztaga
- összesen 986 fő

Tüzérség:

- a helyőrségi és vártüzérség
  - a 2. és az 5. tüzérezred részlegei
  - röppentyűs osztag
- összesen 251 fő

Mérnökkar:

- három tiszt

⁸ Rückblicke, 17. o.

⁹ Borovszky: i. m. 106. o.

¹⁰ HL 1848/49. 42/376 Temesvár 1849. április 25-től augusztus 9-ig tartó ostromának naplója (a továbbiakban: Napló) 11–13. o.

Szekerészet:

- egy különítmény
  - egy szerezsánosztag
- összesen 93 fő

Mindösszesen: 4 tábornok, 188 tiszt, 8659 fő legénység.

Ez az állomány jóval alatta maradt annak, amelyet eredetileg terveztek.¹¹ A várban a lakosság létszáma 6000 fő volt. Az erőd felszereléséhez az eredeti 390 löveg helyett 213 különböző űrméretű löveg tartozott.

Az erdélyi helyzet megváltozása, Bem győzedelmes februári, márciusi hadjárata után Temesvár kelet felől is veszélyeztetett helyzetbe került. Ennek elhárítására a Leiningen tábornok vezetésével összeállított dandár a Maros völgyébe vonult és a román határőrökkel együttműködve megkezdte az átjárók figyelését.

Bem Temesvárnál

Temesvár helyzete csak április 25-e után változott meg döntően. E napon tűntek fel először az erőd ellen vonuló csapatok első oszlopai. A megjelenő zászlóaljok, huszárszázadok József Bem altábornagy hadosztályaihoz tartoztak, amelyeket a Bán-ság megtisztítása érdekében rendelték Erdély elhagyására. A Bánffy- és a Peretzi-hadosztály állományába nyolc zászlóalj és két század gyalogság, nyolc és fél lovas-század, valamint harmincegy löveg tartozott.¹² A csapatok két menetvonalon indultak el Déváról, a Bánffy-hadosztály Dobra-Facset irányába, a Peretzi-hadosztály Hátszegen és a Vaskapu-hágón keresztül Karánsebesre, majd Lugosra.

Ezen előrevonás közben Bem elhatározta az átjárókat figyelő, a temesvári várőrséghez tartozó Leiningen-dandár megsemmisítését. A megindult támadás során a Bem vezette Peretzi-hadosztály először Vajslovánál megvert két román határőr zászlóaljat, majd április 17-én bevonult Karánsebesre. A lengyel tábornok itt kapta a hírt, hogy Orsovánál Malkowski tábornok parancsnoksága alatt megjelent a nemrég Erdélyből kiszorított osztrák hadtest.

Bem azonban egyelőre folytatta a Leiningen-dandár üldözését és április 19-én bevonult Lugosra. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a Kiszetóra visszavonult osztrák csapatokat segítség nélkül nem érheti utol. Ezért levélben fordult az Aradot körülzáró Vécsey Károly tábornokhoz, hogy küldjön csapatokat Leiningen hátrálási vonalának elvágása érdekében. Mivel azonban ez nem történt meg – mindössze az V. hadtesthez tartozó, de kikülönített Villám-dandár tett eleget a felszólításnak – az egyesült Bánffy- és Peretzi-hadosztály katonái csak tisztas távolságból nézhették végig az osztrák dandár bevonulását a temesvári sánctáborba.

Időközben az erődben is rendkívüli intézkedéseket hoztak, felkészültek a huzamosabb idejű körülzárásra, esetleg ostromra. Meggyorsították az élelmiszerkészletek felhalmozását, a védművek erősítését, az előtér megtisztítását. Az erődben és a

¹¹ Eredetileg az erődbe a következő állományt tervezték: mérnökkari főnök és helyettese, 8 hadmérnök, 84 árkász, 1200 tüzér, 100 szekeres, 10 000 gyalogos, 500 lovas, 1600 kiszolgáló állomány. Napló, 13.o.

¹² Kovács Endre: Bem a magyar szabadságharcban. Budapest, 1979. 208. o.

külvárosokban maradó polgári lakosság számára bevezették a „hadi törvényeket”. Eszerint a külvilággal minden kapcsolat, jelek adása tilos volt, nem lehetett csoportosulni, a fegyvereket le kellett adni, szigorúan megtiltották, hogy a lakosok a védművekre lépjenek, riadó alatt a házaikat elhagyják. „Éjjeli riadók alkalmával a földszinti, s első emeleti lakások kivilágítandók. Teraszos háztetőkön senki ne mutatkozzék.”¹³

Bem április 25-én vonult be Mosnicára, amely már csak hét és fél kilométernyire van Temesvártól.¹⁴ Itt Peretzi Mihály alezredes egy zászlóalját és egy osztály huszárt állított a vár irányába, szemben a Gyárvárossal és a Majorokkal. Ennek fedezete mellett vonult Bem egy zászlóaljjal még ugyanezen a napon Medvesre.

Másnap Bem továbbvonult Gyirokra, majd Freidorfra, ezután megszállta Temesvár egyik elővárosát, Józsefvárost. Itt azonban tartósan nem rendezkedett be, egyrészt mert könnyen rajtaüthettek kis létszámú csapatain, másrészt pedig a lakosok kérésének tett eleget, akik féltek a megtorló ágyúzástól. Bem megelégedett a császári zászlók és címerek eltávolításával. A magyar csapatok Ság irányába vonultak el.¹⁵

Április 27-én táborba vonultak a várat megfigyelő csapatok, melyet Józsefváros és Freidorf között jelöltek ki. A tábort nyolc löveg biztosította a vár felé. Az erőd megfigyelését, elsősorban a huszár járőrökkel, azonnal megkezdték, mely során a következő napokon több kisebb összetűzésbe keveredtek a szintén portyázó védőkkel. Április 29-én tovább folyt az erődítmény körbevétele, amely azonban csak a fenyegetés szintjét érte el, a csapatok alacsony száma nem tett többet lehetővé. E napon elfoglaltak három löportárat, az Elnöki-kertnél, a Vadász-erdőnél és a Gyárvárostól délre. Ez utóbbi helység megszállásával is kísérleteztek, de a védelmet biztosító Leiningen-dandár erői visszaverték a támadást. A Mosnicai-erdőből Bem kétszáz huszárral és hat ágyúval támadta a helységet és a mellette lévő sáncbort.¹⁶ A táborban lévő tábori üteg és a magyar lövegek között kialakuló tüzérségi párbaj során 80–90 lövés esett, illetve beavatkoztak a várvédő lövegek is. Ennek során Villám Ferenc ezredes, az V. hadtest dandárparancsnoka ágyúgolyótól találva el-esett.

Az erődítések szemrevételezése során Bem felmérte lehetőségeit. Ennek eredményeként a következő megállapítást fogalmazta meg: „... ha én Temesvár ellen megyek, egy lövést sem tétetek a várra, hanem csak egyszerűen elzárom, betegségek lesznek az én legjobb segélytársaim a várban.”¹⁷ Ennek megfelelően a következő napokban fokozott járőrtevékenységre, illetve a lerombolt hidak helyreállítására és más műszaki munkák elvégzésére szorítkozott.

Bem azonban a körülrzást elsősorban nem saját, hanem az ekkor már alárendeltségébe tartozó Vécsey-hadtest csapataival kívánta megvalósítani. A lengyel tábornok a továbbiakban a Bánság megtisztítását tűzte ki célul, erejének zömét erre a feladatra kívánta felhasználni. Május 2-án személyesen is találkozott a délvidéki

13 *Miletz János*: Bem Délmagyarországon. Budapest, 1882. 27. o.

14 *Miletz*: i. m. 25. o.

15 *Rückblicke*, 22. o.

16 *Bogma István* naplójegyzetei Temesvár 1849. évi ostromáról. (Közi *Dr. Berkeszi István*) Történelmi és Régészeti Értesítő. A Dél-Magyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum Társulat Közleményei. Temesvár, 1888. 73. o.

17 *Miletz*: i. m. 28. o.

hadszíntéren tevékenykedő Perczel Mór tábornokkal, akivel együttműködve tervezte a hadjárat végrehajtását.

Bem másnap Temesvárhoz visszatérve, mint „a bánági–erdélyi hadsereg főparancsnoka,” levélben felszólította Rukavina tábornokot az erőd átadására. A várparancsnok a levelet visszaküldte, majd nemsokkal később – még ugyanazon a napon – egy nagyobb szabású kitörésre vállalkozott.

A támadást két zászlóalj, három század ulánus és tizenkét löveg hajtotta végre. A Józsefváros felé két oszlopban végrehajtott támadás főiránya az elővárosban levő „Vadember” fogadó volt, itt kilenc löveg támogatta az előretörő csapatokat, az ún. Polgárrét felé három löveg. Az erőszakos felderítés során az osztrákoknak a magyar seregek parancsnokát is majdnem sikerül foglyul ejteni, aki éppen a külvárost szemlélte meg. Bem csak a környezetében lévő huszárok segítségével tudott elmenekülni,¹⁸ s azonnal elrendelte, hogy három gyalogzászlóalj, négy huszárszázad és tizenöt löveg vegye fel a harcrendet, majd erősítéseket is előrerendelt.¹⁹ A kitörés azonban komolyabb összecsapáshoz nem vezetett, csupán egy hosszabb – két és fél óras – lövegharc alakult ki. Ezután az osztrák csapatok visszavonultak.

Bem a magyar csapatok egy részének felállítását erődemonstrációként is igyekezett felhasználni, de a várparancsnokságot ez nem befolyásolta. A védők megszállva tartották a Gyárvárost, ellenőrzésük alatt álltak a külvárosok és folyt az élelmiszerkészletek felhalmozása. Állandóan végezték a felderítést, a fogolyszerzést. Mivel tehát Bem itt gyors sikerre nem számíthatott, csapatait átcsoportosítva – már Vécsey beérkezése előtt – megkezdte azok folyamatos kivonását és elindítását a Perczel tábornokkal végrehajtandó bánági hadjárat megkezdésére. Rendelkezésére álló erejének alig harmadát hagyta Temesvár megfigyelésére.

A freidorfi ütközet

Bem elvonulása után a freidorfi táborban csak hozzávetőleg egy dandárnyi erő maradt. Ennek állományába a következő csapatok tartoztak:

- a 74. honvédszászlóalj (teljes állománya hat század)
- a 77. honvédszászlóalj öt százada
- az ún. „elite” csapat egy százada
- a Coburg-husárok egy százada
- a Mátyás-husárok egy százada
- a Lehel-husárok egy százada
- a Székely-husárok egy százada.

Szakálházán és Kisbecskereken helyőrségi szolgálaton és az összeköttetés fenntartása érdekében:

- a Cress-svalizserek egy százada
- a 38. honvédszászlóalj három százada
- a 4. honvédszászlóalj hat százada.

¹⁸ Bem apó. (Szerk. *báró Balás György* tábornoszernagy) Budapest, 1943. 55. o.

¹⁹ Rückblicke, 25–26. o.

Összesen 3367 fő és tizenhárom löveg állt a dandár parancsnoka, Peretzi Mihály alezredes rendelkezésére.²⁰ A dandár feladata a vár figyelése az V. hadtesthez tartozó csapatok beérkezéséig, elsősorban a Béga-csatorna balpartja felől.

Bem főerejének elvonulása természetesen a várvédők előtt sem maradhatott titokban. A felderítő jelentések kézhezvétele után azonnal megszerveztek egy nagyobb szabású kitörést. Ennek végrehajtásával gróf Christian Leiningen-Westerburg vezérőrnagyot bízták meg, aki késedelem nélkül kijelölte a végrehajtó erőket. A május 12-i támadásban részt vett:

- a Sivkovich-gyalogezer két zászlóaljja
- a Zanini-gyalogezer három százada
- a román-bánsági határőrök három százada
- a Schwarzenberg-ulánusok hat százada
- a Miksa-svalizserek egy különítménye
- tizenhat löveg és három röppentyűállvány.

A gyülekeztetett erők létszáma 1700 fő gyalogos és 620 lovas volt.²¹

A kiadott tervnek megfelelően a táborozó honvéd csapatokat rajtaütéssel kívánták meglepni és megverni. A támadást két irányból, egyszerre kellett végrehajtani, így egy erős balszárnyat és közepet állított össze Leiningen vezérőrnagy, míg a jobbszárny feladata csak a „tüntetés” volt, fedezni a másik két irányba támadókat. A balszárny az erődtől délre húzódó sík területen támadott, állományába a 2. (Sivkovich) zászlóalj, öt ulánus század és tizenkét löveg tartozott. A közép az 1. (Sivkovich) zászlóaljjal, egy ulánus századdal, valamint a röppentyűállványokkal a Józsefvároson keresztül, míg a jobbszárny – három század Zanini-gyalogság, a svalizsér különítmény és négy löveg – a csatorna mentén, egy szélmalom irányába támadott. Tartalékban a határőr századokat szerepeltették, felkészülve arra, hogy bárhol alkalmazásra kerülhetnek.

A támadás a korahajnali órákban indult, a rajtaütést – a terepakadályok megkerülése után – 3 órára tervezték. A meglepés azonban nem sikerült, ugyanis a magyar csapatok táboron kívül már harcrendben álltak és a zuhogó eső ellenére várták a támadást. Ennek bekövetkeztére Peretzi alezredes azért várt, mert az előző nap egy kiszökött és felesküdt ulánus az esti órákban eltűnt. Ebből nyilvánvalóan felderítésre következtetett és elrendelte a harcrend felvételét.²²

Az ellenség szándékát Peretzi alezredes jól ítélte meg abból a szempontból is, hogy hol várható a támadás súlya. Gyalogságának zömét a jobbszárnyra, lövegeinek nagyobb részét pedig középre csoportosította. A fennmaradó lövegek közül egyet a csatorna partján állította fel, hármat az újpécsi országút biztosítására rendelt.

A magyar tüzéség az ellenséget már a harcrend felvétele közben megzavarta. Megtehetette ezt azért is, mert a támadó csapatok – főleg középen, ahol egy híd is nehezítette az előrehaladást – csak lassan fejlődtek fel. Ez Leiningen vezérőrnagyot

20 *Hegyesi Márton*: A Máriássy-zászlóalj. (h. n., é. n.). A 14. o. Gyalókay adataira hivatkozik: Magyar Országos Levéltár (MOL) P. 876 Gyalókay iratok 2. tétel 1848–49. N. 12 szerint 3389 fő és 13 löveg. *Bánlaky (Breit) József*: Magyarország 1848–49. évi függetlenségi harcának katonai története. I–III. k. Budapest, 1930. II. k., 183. o. 15 löveg, a Napló 19. oldalán található adat szerint 18 löveg vett részt magyar részből az ütközetben.

21 Napló, 18. o.

22 *Potemkin Ödön*: Az 1849-ik évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi s temesvári táborozással. Pest, 1867. 56. o.

arra készítette, hogy gyorsítsa csapatai mozgását, azonnal előrerendelte két üteg támogatásával a 2. (Sivkovich) zászlóaljat a szembenálló fél jobbszárnyának megkerülésére. A jobbszárnyon csak lövegharc folyt, középen ekkor a röppentyűk fedezete mellett csak a harcrend felvételét végezték a csapatok.

Peretzi erre a 77. honvédzászlóaljjal az ellenség közepének a megtámadását rendelte el. A fedező röppentyűket hat szakasz székely huszár támadta meg. A 2. (Sivkovich) zászlóalj a közép segítségére sietett és az 1. (Sivkovich) zászlóaljjal együtt visszaverte a magyar támadást, egy szárny ulánus pedig szétszórta a székely huszárokat. Ugyanakkor a magyar jobbszárnyon álló 74. honvédzászlóalj is támadásra indult, de ellene öt század ulánust vezényelt Leiningen vezérőrnagy. „... midőn az (ti. az ellenség) elég közel ért hozzájok, a zászlóalj parancsnoka tüzet vezényelt; de a már több nap óta, különösen pedig az éj folytán átázott fegyverek egyike sem sült el, s a most már még inkább vérszemet kapott vadul rohanó, különben is kitűnő ügyességű s bátorságú lengyel dzsidasok összes tömege a kétségbeesett, de azért szilárdul helyt állott Máriássy zászlóaljra veté magát.

Ez első rohamnál rögtön 70 ember esett áldozatul, a ki még sértetlenül maradt, a hosszú dzsida döfésai ellen pusztá szuronnal védte magát.”²³

Báró Blomberg ezredes az ulánusok parancsnoka az első sikeres roham után oldalt fordulva újabb rohamra készült, amikor Peretzi alezredes egy Mátyás-huszárszázadot vezényelt az ulánusok felé. A lengyel lovasság ekkor a huszárokat támadta meg, akik az összecsapás elől kitértek, hasonlóképpen jártak a székely huszárok is. Mivel a 77. honvédzászlóalj sem tudta megújítani támadását, Peretzi alezredes elrendelte a visszavonulást.

A megkezdett visszavonulás közben az eddig tartalékban álló Lehel-huszárok, Deéssy Gergely százados vezetésével, még egy támadással próbálkoztak, keresztül vágatva az arcvonal előtt zavarba hoztak két osztály ulánust. Ennek hatására a többi huszárszázad is megfordult és felújította a támadást, lehetőséget adva a gyalogságnak, hogy rendezze sorait.

Közben a magyar jobbszárnyon tovább folyt a lövegharc, amely alatt egy osztály Sivkovich-gyalogos a már említett szélalmot elfoglalta és felgyújtotta. Erre magyar oldalon is beavatkozott egy újabb század, a Bem közvetlen parancsnoksága alatt álló őrző, díszelgő feladatokra, futár és kíséresi szolgálatra szervezett „elite” század. Ennek sikeres előretörése megállította a további osztrák tényerést.²⁴

Ebben a helyzetben, mivel további sikerre már nem számíthatott, illetve mert jelentés érkezett, hogy Remete és Giroda felől magyar csapatok érkeznek, Leiningen vezérőrnagy elrendelte a visszavonulást. Ezt egy üteg fedezte, amely rövid megállásokkal feltartóztatta az üldözni szándékozó magyar csapatokat. Az erődbe visszavonuló császári csapatokat követve a honvédek bevonultak Józsefvárosba is, ahol azonban már bekerültek a vártüzérség hatókörébe.

Bem csapatai ezután már nem vettek részt Temesvár körülzárásában, bár még hetekig a freidorfi táborban állomásoztak. Május 17-én két zászlóalj, három gyalogszázad, öt lovasszázad és kilenc löveg állomásozott Temesvárnál, 3124 fővel. A

²³ Potemkin: i. m. 57. o.

²⁴ Honvédek Könyve. Történelmi adattár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból. (Szerkesztette: *Vahot Imre*) Pest, 1861. *Székely Elek* honvéd főtisztól: A temesvári csata: 57–63. o.

megfigyelést, majd körülzárást átvevő Vécsey tábornok még május 20-án kelt levelében is jelezte jelenlétüket, illetve tétlenségüket.²⁵

Bem tábornok május 16-án Orsováról jelentette Kossuthnak, hogy a Bánságot az ellenségtől megtisztította, ugyanekkor még egyszer Temesvár kérdésével is foglalkozott, melynek körbezárásáért ekkor még ő viselte a felelősséget: „Most még csak Temesvárt kell elfoglalnunk. A vár olyanképpen van körülzárva, hogy védőserege onnan ki nem jöhet, ha csak nem a fegyverek lerakása végett. A védőség kirohanásokat kísérelt meg. Ezeket az ott meghagyott körülzáró hadtest mindig visszaverte és azt hiszem, hogy az utolsó kísérlet után nem fog többet kimerészkedni. Az ellenség visszaverése alkalmával Perczy alezredes különösen kitüntette magát és a siker a védősereg teljes demoralizációjára fog vezetni. Orsován ejtett 15 foglyot a várba küldtem, hogy lássa azoknak a sorsát, akik a várt felmenteni akarták, azt hiszem, hogy ez a vár megadását gyorsítani fogja”.²⁶ Bem május 26-án még egyszer szemrevételezte a körülzárást, illetve a foglyokat parlamenterek kíséretében beküldte az erődbe.²⁷

Május 29-én a Bem hadtestéhez tartozó dandár már úton volt Becskerek felé, így ez további szerepet a körülzárásban már nem játszott.²⁸

Temesvár körülzárása, ostromának előkészítése

Gróf Vécsey Károly honvéd tábornokot 1849. április 7-én nevezték ki az Aradot körülzáró V. hadtest parancsnokává.²⁹ Bár Vécsey tábornok nem volt mérnökkari képezésű – a Theresianumban kapott képzés után lovasezredeknél szolgált – irányítása alatt célszerűbbé vált az addig kevés tudatosságot felmutató körülzárás.

A tábornok rendelte el az erőd állandó lövetésének, bombázásának fenntartása mellett a Maros kanyarulatának átvágását, mellyel lehetetlenné tették a védők kitörési kísérleteit, illetve a kívülről jövő segítség bejutását, bejuttatását. E munkának jelentős szerepe volt a sikeres zárolásban. Ez tette lehetővé, hogy kisebb létszámú erőkkel elzárja az erődítményt a külvilágtól, így adott helyzetben csapatok kivonására legyen lehetőség. Az április 24-én készült kimutatás szerint negyven és fél gyalogszázad – ebből a 29., 38., 58., 59. egész zászlóalj – 8 huszárszázad illetve további két és fél századnyi lovasság, valamint 73 löveg – közte több ostrom löveg – tartozott a hadtest állományába, 7718 fővel tüzérek nélkül.³⁰

A Maros kanyarulatának átvágása április 22-én éjszaka kezdődött és a védők minden igyekezete ellenére – mely elsősorban a munkások állandó tűz alatt tartását jelentette – három nappal később be is fejeződött. A munka eredményeként egy

25 MOL R 306 5. csomag Vécsey Károly levele ismeretlenhez 1. folio.

26 Bem apó, 55. o.

27 *Bogma*: i. m. 78. o., a Napló szerint 28-án érkezett a várba hat katoná: 28. o.

28 MOL P 876 Gyalókey iratok 2. tétel 1848–49. N. 15.

29 *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848–49. Budapest, 1983. 330. o.

30 HL 1848–49. 23/448.

másfél méter mély, hat méter széles árok készült el, melybe a Maros vizét vezették. Emellett elkészült egy futóárok is, mely egy méter mély és két méter széles volt.³¹

Vécsey tábornokot Kossuth 1849. április 25-én rendelte hivatalosan Bem altábornagy alárendeltségébe, de ezen intézkedés kiadását már kényes huzavona előzte meg a két tábornok között. Mivel ezen vitával már többen foglalkoztak, így e témát megkerülve csupán Vécsey intézkedéseivel, illetve Bem konkrét parancsaival foglalkozunk.³²

Kossuth intézkedése alapján a bánási csapatok egységes vezetés alá kerültek. Bár a fővezéri beosztást mindaddig Bem látta el, amíg Bánáságban tartózkodott, a Vécsey-hadtest csapatait azonban át-alárendelnie nem lehetett, annak egységét fenn kellett tartania.

Vécsey, bár Bem április 19-ei első felszólítására valóban nem küldött csapatokat – sőt Villám alezredes dandárát is visszarendelte Glogovác-Mikalaka térségébe –, megkezdte csapatainak átcsoportosítását és létrehozott egy mozgó oszlopot, mely az új-aradi szőlők alatt, temesvári út mentén gyülekezett.³³ Erre az intézkedést már április 23-án kiadta.³⁴ Az új-aradi dandárnak a 29. zászlóalj, a 14. huszárezred egy osztályát, és négy 6 fontos löveget kellett átadni, mely Vingára indult. A vár körülzárására itt mindössze négy század maradt. Elindult továbbá 928 önkéntes két ágyúval Neudorfra.³⁵

A mozgó oszlopba osztották be a visszarendelt Villám-dandárt is, amelyben a 38. zászlóalj három százada, három szakasz Lehel-husár és hat löveg volt. Az Ó-Aradról, Kísszentmiklósról, Glogovácra és Pécskáról összeszedett erőkkel együtt az oszlop gyalogsága két teljes zászlóaljból – a 29. és a 38. zászlóalj – az Arad városi, az Arad-megyei, az agyai és viszesi nemzetőrök egy-egy századából, valamint a lugosi, temesvári, torontáli nemzetőrök fél-fél századából állt. A lovasságot a Lehel huszárezred 1., 2. és 7. százada és a 3. század három szakasza képezte, továbbá a csanádi nemzetőr lovasság. A tüzérség 12 tábori lövegből állt.³⁶ A sereg azonban azt a feladatot kapta, hogy mind Arad, mind Temesvár irányába figyeljen. Vécsey első sorban továbbra is Aradot tekintette fontosabbnak, remélte a vár közeli feladását, azt, hogy az így zsákmányolt nehéz lövegekkel eredményesebben lehet majd ostromolni Temesvárt.

Három nappal később – mivel a Villám-dandár nem érkezett be és miután immár hivatalosan is támogatnia kellett Bem műveleteit, felváltva a Bánáságba induló csapatait – Vécsey újra átszervezte a Temesvár körülzárására már átirányított hadtestét. A három oszlopban elindult csapatok balszárnya e napon Bruckenauban állomásozott, Fischer András őrnagy gyalogsága két századból és három félszázadból állt, illetve egy század lovasság és két löveg felett parancsnokolt. Ezen csapatok nemzetőrök voltak, összesen 649 fő. A középső oszlop a főhadiszállással Orczyfalván táborozott. Ez volt a legerősebb oszlop, számban és minőségben is. A 29. zászlóal-

31 Márki Sándor: Arad-vármegye és Arad szabad királyi város története II. A török hódítástól napjainkig. h. n., é. n. 582. o.

32 A téma részletes kifejtése Kovács és Miletz már idézett műveiben.

33 MOL Az Országos Rendőri és Postaosztály iratai (H 95) 1/390.

34 HL 1848–49. 23/553 hivatkozva a N. 279. számmal már kiadott intézkedésre.

35 HL 1848–49. 23/553.

36 HL 1848–49. 23/448.

jat, az 59. zászlóalj öt századát és a 14. (Lehel) huszárezred három századát nyolc löveg támogatta. Összesen 2149 fő képezte az oszlop főerejét. A jobbszárny Kalatsa helységben két század gyalogosból, fél század lovas nemzetőrből és 4 lövegből állt. Az 503 fő felett Ormos Sándor százados parancsnokolt.³⁷ A fenti kimutatás szerint a csapatok 44%-át indította útnak Vécsey tábornok, már a Kossuthtól érkező utasítás kézhezvételével egyidőben. Sőt, ha még hozzászámítjuk a Villám-dandár állományát is, akkor az V. hadtestnek már több mint a fele Temesvár zárolásához készült.

Az alárendelésről szóló értesítés kézhezvétele után Bem is újólaj sürgette a mozgó „hadtest” Temesvárhoz indítását, melyre elsősorban azért számított, hogy saját csapatait elindíthassa a Bánság déli részébe tervezett hadjáratára. Április 29-én Bem már Gyarmaton átadta Fischer őrnagynak a mozgó „hadtest” számára meghatározott feladatot Temesvár körbezárását illetően.³⁸

Az április 29-ei szemrevételezést Bem és Vécsey együtt hajtották végre, különös gonddal a Gyárváros területére. A tiszti csoport megjelenése magára vonta az erődben lévők figyelmét is, akik lövegtüzet nyitottak a szemrevételezőkre.³⁹

A megbeszélések értelmében május 1-én Bem két levelet is fogalmazott Vécsey számára. Ezekben tovább sürgette az V. hadtest csapatainak beérkezését, ettől tette függővé az indulását a Bánság déli részébe. Mivel azonban ezt minél gyorsabban el akarta kezdeni, egyrészt már elhatározta egy oszlop összeállítását, másrészt konkrét feladatokat határozott meg Vécsey számára.⁴⁰ Eszerint másnap egy zászlóaljnak és egy lovasszázadnak Remetére, egy másik zászlóaljnak két lovasszázaddal Csernyeházára kellett vonulnia. Bem saját csapatainak, melyek a környező településeken helyőrségi szolgálatot láttak el, parancsot küldött, hogy készüljenek fel a váltásra és meghatározta az átadandó feladatot.

A továbbiakban Bem felszólította Vécseyt, hogy a már eddig is Temesvárnál lévő 38. zászlóaljat egészítse ki az Aradnál maradt három századdal. A 38. zászlóalj a Villám-dandár állományába tartozott. Ez utóbbi intézkedést azonban Vécsey ekkor még nem hajtotta végre.⁴¹ Ennek oka az volt, hogy az V. hadtest parancsnoka nem akarta tovább gyengíteni az aradi záróerőket, továbbá ez az intézkedés már beavatkozás volt a hadtest közvetlen irányításába, melyet Kossuth alárendelő intézkedése nem tett lehetővé.

A délre induló csapatok elővédje május 1-jén érte el Dettát. Bem 3-ára tervezte, hogy további nélkülözhető csapatait is elindítja délre. E terv végrehajtásához azonban feltétlen kellett, hogy Vécsey csapatai minél nagyobb számban és minél gyorsabban beérkezzenek Temesvárhoz.⁴²

Bem elhatározásának megfelelően hadtest főereje Károlyi Miksa alezredes parancsnoksága alatt a meghatározott időben el is indult. Május 5-én ezen csapatok már elfoglalták Versecet, május 8-án Fehértemplomot. Két nap múlva Bem is ide érkezett és átvette a parancsnokságot.⁴³

37 HL 1848-49. 24/299.

38 HL 1848-49. 24/508.

39 MOL H 95 1/521.

40 HL 1848-49. 25/89.

41 HL 1848-49. 25/265.

42 HL 1848-49. 25/881.

43 Kovács: i. m. 221-222. o.

Vécsey tábornok az V. hadest csapatait a meghatározottak szerint Temesvár felé irányította. Május első napjaiban a „mozgó oszlop” csapatai Szentandrás, Cserenyháza, Gyarmata, Remete helységek elérésével, a vártól már alig 10–15 km távolságban álltak. Az elért vonalat azonban csak május 12-én tolta előre Vécsey az erőd felé, amikor a jobbszárnyával Mehala térségét, a középpel, illetve a főhadiszállással a Vadász-erdőt, a balszárnyal pedig Girodát szállták meg a csapatok.⁴⁴ Ezen előrevonás után, ha hézagosan is, de a Béga-csatorna jobb partján a lehető legkisebb távolságban – még éppen a várlövegek lőtávolságán kívül – létrejött a körülzárás.

A magyar csapatok e napon történt előrevonását sürgette a várvédők nagyszabású kitérése, amely a freidorfi ütközethez vezetett. Vécsey az ágyúzás irányába Remete felől egy oszlopot rendelt ki, de ez már érdemben nem tudott beavatkozni az események menetébe. A védők lekötöttségét kihasználva ugyanakkor az oszlop behatolt a védtelenül hagyott Gyárvárosba. A helységet azonban a honvédek nem tudták megtartani, a Freidorf felől visszaérkező Sivkovich-zászlóalj Stankovics ezredes vezetésével visszafoglalták.⁴⁵ Az osztrákok ezen harchoz hathatós támogatást kaptak a várfalon lévő lövegektől.

A következő napon természetes fedezékek védelmében a magyar csapatok folytatták a zár szorosabbá tételét. Délután a jobbszárny csapatai behatoltak Mehala elővárosba, ahol újoncokat toboroztak, illetve elhajtották a vágómarhákat. A védők egy osztály gyalogos és egy ulánus század kiküldésével igyekeztek ezt megakadályozni. A harc elől a magyar csapatok a Csóka-erdőbe vonultak vissza. Ugyancsak igyekeztek a honvéd csapatok szorosabbá tenni a zárat a gyarmatai út felől is, ahol elfoglalták a Sevits-majort. A helység megerősítésére lövegeket akartak felállítani, ezt azonban a várlövegek megakadályozták.⁴⁶

Május 14-én már hajnal előtt a Mehala ismét birtokba vevő magyar csapatok a helység védelmét futóárok építésével erősítették meg. Az erődből ezt tüzérségi tűzzel igyekeztek gátolni. Ennek hatástalanságát látva újabb nagyszabású kitérést hajtottak végre a védők. Három század Rukavina-gyalogos, két század románbánsági határőr, egy ulánus osztag fél üteggel megerősítve, valamint száz munkás a Mehala és Józsefváros közötti fás-bokros terület megtisztítását kapta feladatul.⁴⁷

A támadás először a Mehala előtti előőrsöket érte, melyek visszavonultak az elővárosba. Ezután a Józsefvárost megszálló erőket támadták meg, akik szintén visszavonultak. A kialakult tüzérségi párbajt kihasználva, melyben a várlövegek is részt vettek, a magyarok, újabb erősítéseket magukhoz vonva – Vécsey egy lovasosztályt irányított ide – újra előre törtek és visszaszorították a védőket.⁴⁸ Az osztrák csapatok azért sem erőltették tovább a támadást, mert közben a Gyárvárost is támadás érte.

Az elővárosok közül állandó védelmet a védők egyedül a Gyárvárosnak biztosítottak. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy itt volt az erőd vízellátását biztosító vízmű, mely nélkül a védők csak ásott kutakra támaszkodhattak. Ezek vize viszont rossz minőségű, egészségtelen volt.

44 MOL Az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai. (H 2 OHB) 1849:7142.

45 Napló, 20. o.

46 Napló, 21. o.

47 Napló, 22. o.

48 *Bogma*: i. m. 75. o.; MOL H 2 1849:7083.

Az előváros kijárait lövegekkel erősítették meg, illetve sáncokat emeltek. A támadás megindulásakor újabb tüzérségi eszközöket irányítottak a helyszínre, Stankovics ezredes három röppentyűtessel érkezett Mehala felől.

A magyar csapatok balszárnya által indított támadás élén a 29. zászlóalj indult, Asztalos Sándor alezredes parancsnoksága alatt. A zászlóalj megtámadta a sáncokat, míg a csapatok másik fele a kertek kerítésein átmászva igyekezett a védők mögé kerülni. A támadás sikerrel járt, a helység védői, mielőtt bekerítették volna őket, visszavonultak a sánctáborba.⁴⁹ A kölcsönös ágyúzás azonban még éjjel 11 óráig tartott.

Vécsey az előváros elfoglalása után azonnal elrendelte a vízmű megrongálását, illetve Dufaud főhadnagyot – aki korábban a Béga-csatornánál vízmérnökként dolgozott – Kistopolovec-Kiskostély felé irányította, hogy a csatorna zsilipjeit zárja el.⁵⁰ A csatorna kiszáritása esetén az erőd védhetősége jelentősen meggyengült volna, hiszen ily módon a lejtő lábainál húzódó gát mintegy negyedik párhuzamként lett volna használható, melyhez a faúszató csatornák a megközelítési utakat is biztosították. Az elzárást egyébként Vécsey jelentése szerint már április 30-án kérte Bem-től, eredménytelenül.⁵¹

A Gyárváros elfoglalása után a Béga-csatorna jobb partján teljes lett a zár, a bal parton azonban csak Józsefváros és Freidorf között álltak csapatok. Vécsey tábornok temesvári csapatait a következő erők alkották:

A táborkar főnöke: Boros Ignác alezredes (az aradi zárolást vezette)

A hadtest adjutánsa: Baudis József őrnagy

A tüzérség parancsnoka: Krivácsy József őrnagy

A Béga-csatornától északra álló dandár parancsnoka: Bergmann József alezredes

Osztályparancsnok: Lovassy István százados (Mehala)

– a 49. honvédzászlóalj egy százada

– a 68. honvédzászlóalj egy százada

– a 14. (Lehel) huszárezred egy százada

– négy löveg.

Osztályparancsnok: Gazsy András őrnagy (Arad–Temesvári út mellett)

– a 14. (Lehel) huszárezred egy százada

– a bihari lovas nemzetőrök fél százada

– öt löveg.

Osztályparancsnok: Szentivány Kázmér őrnagy (a Vadász-erdei főhadiszállás)

– az 59. honvédzászlóalj négy százada

– a 68. honvédzászlóalj egy százada

– két löveg.

Osztályparancsnok: Mészöly Farkas őrnagy (Lippa–Temesvári út)

– a 14. (Lehel) huszárezred egy százada

49 *Potemkin*: i. m. 61. o.

50 A Béga-csatornán ezen a két helyen volt zsilip. *Fényes Elek*: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. I–II. k. Pest, 1851. I. k. 250. o., II. k. 210. o.

51 MOL H2 OHB 1849: 7203.

- a csanádi lovas nemzetőrök egy százada
- öt löveg.

Osztályparancsnok: Asztalos Sándor őrnagy (Gyárváros)

- a 29. honvédszászlóalj
- a 14. (Lehel) huszárezred egy százada
- a 4. (Sándor) huszárezred 1. tartalék százada
- hét löveg.

Összesen 13 gyalogszáhad, 6,5 lovasszáhad, 23 löveg; 2861 fő, 852 ló.

A Peretzi-dandár megerősítésére küldött dandár parancsnoka: Przyemski alezredes

Osztályparancsnok: Julian Przyemski alezredes (Freidorf)

- a 38. honvédszászlóalj
- az 59. honvédszászlóalj egy százada
- a 14. (Lehel) huszárezred egy százada
- tíz löveg.

Osztályparancsnok: Fischer András őrnagy (Lugos)

- különböző nemzetőr csapatokból összeállított két százados osztály
- két löveg.

Összesen 9 gyalogszáhad, 1 lovasszáhad, 12 löveg; 1534 fő és 130 ló

A Temesvárnál álló erők összesen 22 gyalogszáhadot, 7,5 lovasszáhadot, 35 löveget számláltak. Vécsey tábornok alárendeltségébe 4395 fő és 982 ló tartozott.⁵²

Az V. hadtest parancsnoka ezen erőt – hasonlóképpen az Aradnál maradt csapatokat – létszáma miatt nem tartotta alkalmasnak a feladatuk sikeres végrehajtására. Mindkét esetben az a helyzet állt fenn, hogy a védők létszáma meghaladta az őket zárolni szándékozókét. Ezt az állapotot sokáig nyilván nem lehetett fenntartani. A helyzetet súlyosbította, hogy a pécskai nemzetőrök két gyalogszáhadát és nyolcvan fős lovasscsapatát – mivel lejárt az idejük – haza kellett engedni.

Ugyancsak hiány volt tábori lövegekben. Vécsey Aradról tábori és nehézlövegeket is hozott magával, de ez utóbbiakat a várható gyakori kitörések elhárításában kevésbé használhatták. A négy 18 fontos ostromlöveget viszont egyelőre az erőd lövetésére sem lehetett használni annak veszélye nélkül, hogy ne fenyegetné őket a megsemmisítés.⁵³

A pótlásokra a hadtestparancsnok Kossuthtól és a hadügyminisztertől egyaránt négy-hat gyalogszáhad és egy lovas- vagy gyalogüteget küldését sürgette.⁵⁴ Vécsey úgy látta, hogy ezek hiányában a várat még a Béga-csatorna jobb partján sem tudja eredményesen zárolni.

Vécseynek nem volt ezekben a napokban tudomása arról, hogy Bem mit szándékozik tenni a továbbiakban. A Peretzi-dandár mindössze Freidorfnál táborozott, a zárolásban tevékenyen nem vett részt. Bemtől is segítséget várt volna, de ered-

52 HL 1848–49. 28/172.

53 HL 1848–49. 29/386.

54 MOL H2 OHB 1849: 7142.

ménytelenül. Ezért május 17-én újabb levélben fordult a hadügyminiszterhez, hogy küldjön csapatokat, mert a zárolás huzamosabb ideig nem tartható fenn.⁵⁵

Ennek okait a következőkben látta. Különösen nagy erőt – a gyalogság kétharmadát – kellett a Gyárvaros megszállására és megtartására alkalmazni. A főhadiszálláson lévő csapatok gyakorlatilag állandóan szolgálatban voltak, mert nem volt kivel leváltani őket. A védők állandó kitorései, valamint a hatásos tüzérségi tűz miatt nagyok a veszteségek. Ez mind azt sürgette, hogy a további sikeres tevékenységhez legalább egy zászlóalj és egy 6 fontos üteget a rendelkezésére bocsássanak.

A tüzérség megerősítésére is történtek lépések. Mivel Aradról lövegeket nem kaphattak – onnan Dévára és Gyulafehérvárra kellett nehézágyúkat és mozsarakat küldeni – megvizsgálták mozsarak helyi előállításának lehetőségét és ennek nyomán egy helyi harangöntőtől 500 fontos lövegeket rendeltek meg. Vécsey tábornok továbbá a rendelkezésre álló négy 18 fontos ostromlöveg mellé a Buda bevétele után felszabaduló készletből igényelt elsősorban mozsarakat.

A kért erősítések megérkezése után Vécsey ostrom nélkül is elegendőnek tartott három hetet ahhoz, hogy az őrség megadja magát. Ehhez persze szükség volt egy pontos tervrajzra is, aminek megküldését szintén ekkor kérte a hadtestparancsnok.

Ugyancsak csökkent a zároló csapatok létszáma amikor május végén a lázadó románok ellen két századnyi gyalogságot, fél század lovasságot, valamint két löveget ki kellett különíteni.⁵⁶

A zároló csapatok és a védők között szinte állandó harc folyt. A védők tüzérségi tűzzel és kitorésekkel igyekeztek a teljes zárolást megakadályozni. Lehetőség szerint rombolásokkal igyekeztek megnehezíteni, hogy a támadók fedezékeket találjanak az erőd közelében, zavarták a műszaki munkák végzését, megtámadták a lejtőhöz közeledő csatárokat. A magyar csapatok viszont törekedtek a védművek megközelítésére, a védők viaszorítására a várba, ezzel tökéletes zár létrehozására.

Az ostromelőkészítő munkák már a szükséges erősítések beérkezése előtt megkezdődtek. Ennek első lépése a várágyúk lőtávolságán kívül a Vadász-erdőben a főhadiszállás, illetve ezen a helyen és az elővárosoknál a táborok kiépítése volt.

A legnagyobb tábor az említett Vadász-erdőben épült fel. Az erdő egy részének kiirtása után nyert terület közepén Vécsey tábornok szállása, a törzskarának tagjai részére emelt faépületek, étkezőhelyek, a zenekar számára épült „rondella” álltak. Itt épült fel továbbá egy kilátó torony is, melyről követni lehetett a vár körül zajló eseményeket. E központi térről minden irányba utak indultak, melyek mentén a légénység számára gallyakból épített sátrak álltak. Az ivóvíz biztosítására kutat ásztak. Működött itt fegyverjavító műhely is.⁵⁷

Ugyancsak tábort építettek a Gyárvaros mellett két helyen, a lippai és az aradi orszáágút mentén, valamint Mehala és a Józsefváros közelében. E táborok az épülő állásokba kerülő lövegek fedezetét és az előőrsi szolgálatot ellátók szállásai voltak.⁵⁸

55 MOL H2 OHB 1849: 7203.

56 HL 1848-49. 30/548.

57 A tábor június 6-án leégett. *Bogma*: i. m. 79. o.

58 *Potemkin*: i. m. 64., 65. o.

Ezzel egyidőben megkezdték a nehéz lövegek tüzelőállásainak előkészítését is. Erre először legalkalmasabbnak az erőd közvetlen előterében lévő Gyárváros bizonyult, amely elég fedezéket nyújtott az ütegek számára. Május 17-én egy malom mellett tüzelőállás kiépítését kezdték meg, de a III. és a IV. bástya lövegei ezt megakadályozták.

A következő napon tábori lövegekkel három irányból vették tűz alá az erődöt és az elsáncolt tábor. Ennek célja a várvédő lövegek helyének pontos meghatározása, esetleges visszavonásuk elérése volt. Másfél óras tűzpárbaj után a tábori lövegeket visszavonták. E napon a zömmel 10 fontos tarackok kétszáz gránátot lőttek ki Temesvárra.⁵⁹

Május 19-én a Gyárvárosban sikerült két üteg számára állást kiépíteni, a sörháznál, illetve az „Angol Királynőhöz” nevű fürdőnél. A várlövegek zavarták, de megakadályozni nem tudták az építkezést.⁶⁰ Az elkészült tüzelőállásokba azonban egyelőre nem vontattak lövegeket, vagy azokkal legalább is nem lőttek, mivel nem akarták azokat kitenni annak, hogy a várvédő lövegekkel vívott egyenlőtlen harcban megsemmisüljenek. Az erőd lövetését egyelőre az időnként előrevont tábori lövegek végezték. Hasonlóan a május 18-i lövetéshez, egy nagyobb szabású támadás alkalmával 23-án ismét mintegy kétszáz lövedéket juttattak a vár belsejébe tarackokkal.⁶¹ E két nagyobb támadáson kívül is szinte mindennaposak voltak a tüzérségi összecsapások, melyeket magyar részről a kitörések elhárítása, illetve a védők demoralizálása céljából vívtak.

A tüzérségi összecsapásokon kívül folyamatos harc folyt az előőrsek között is. A magyar csapatok igyekeztek megakadályozni a védőket abban, hogy elhagyják a várat. A kitörések célja a következő volt: felderítés végrehajtása, rajtaütésekkel megsemmisíteni és foglyul ejteni járőröket, illetve munkások alkalmazásával a terepakadályok eltávolítása a lejtőn és az erőd környékén. A kezdeti időszakban a zároló csapatok létszámának elégtelensége miatt a harc váltakozó sikerekkel folyt.

Május 15-én a védők a Gyárváros felé hajtottak végre egy nagyobb szabású kitörést, mely során faraktárakat, illetve egy majort is felgyújtottak. A sánctáborból induló támadást lövegekkel is támogatták. A gyárvárosi előőrsek segítségére a Mosnicai-erdő felől honvéd csapatokat vontak előre, akik sikeresen visszaszorították a kitörő erőket a táborba. A harc során három löveg a magyarok kezébe került.⁶² Hasonló cselekmények követték egymást a következő napokon is.

Ugyanakkor a magyar előőrsek is állandóan nyugtalanították a védőket. Csatárharcot folytatva – láncot alakítva, a terep rejtőképességét kihasználva, állandó puskatűz mellett előrehaladva – közelítették meg a lejtőt és igyekeztek a fedett úton lévő ellenséget a védőművek közé szorítani, foglyot ejteni. Különösen éjszaka folytatták ezt a harcot, amikor az előőrsláncot a lejtő lábához tolták előre. Ezek a támadások fedezték a műszaki munkák végzését, elvonták az ellenség figyelmét. E célból indították meg támadásukat az előőrsek május 22-én is fél egykor a Józsefváros felől. Miután a honvédcsapatok csatár és tüzérségi tűzzel egész nap foglalkoztatták

⁵⁹ Napló, 24. o.

⁶⁰ Napló, 25. o.; *néhai Lapónyi Alajos*: Temesvár város történetéhez. Naplójegyzetek 1849-iki január 24-től egész 1849-iki június 30-ig. *Történelmi és Régészeti Értesítő*, 1888. 184. o.

⁶¹ Napló, 26. o.; *Lapónyi* szerint 60 lövedék esett a várba. I. m. 184. o.

⁶² *Bogma*: i. m. 76. o.

a védőket, este a Mária- és a Rozália-kápolna között megkezdődhetett a futóárok kiépítése.⁶³

A kitörések megakadályozásának leghatásosabb eszköze volt – és ez Aradnál is bevált – az erőd futóárkokkal való körülvétele. E munka már május 14-én elkezdődött Mehalánál, majd az említett helyen folytatódott. A munkálatok elvégzésére „este 9 órakor a Majorok és a vár között futóárkot ásni több száz embert, több száz kocsi rőzsét és kosarat számos magyarság kíséretében vittek oda, az ágyúkat is odavivén, az ágyútelepeket felállították.”⁶⁴ Az építkezés alatt is folyt a csatárharc, majd kivilágosodás után a tábori lövegek is bekapcsolódtak az ellenség lekötésébe.

A magyar támadások többször irányultak a sánctábor ellen is. A táborban állomásozó csapatok azonban a várvédő ágyúk támogatásával minden alkalommal megakadályozták, hogy a honvéd csapatok elérjék céljukat, elfoglalják a tábort.

A zár a megfelelő erők hiánya, illetve fegyelmetlensége miatt nem mindig volt tökéletes. A kitörő erők nem egyszer szakították át a magyar előőrláncot és csak a tartalékok beavatkozásával sikerült a támadókat visszaszorítani. Egy ilyen esetet írt le a harcokban résztvevő Potemkin Ödön hadnagy. Az osztrákok elfogtak egy előőrson álló részeg honvédet, akitől megtudták a jelszót és a tábori hangot. „... a császáriak szürke köpenyeiket, melyek a magyar honvédekével egyszínűek voltak, gondosan begombolták, hogy a fehér kard- s tölténytáska szíjaikról meg ne ismerlessenek, a Gyárvárosba minden oldalról kezdtek beözönlenni...” A főtéren csoportosuló támadókat csak a riadóztatott és a táborból előre siető 29. zászlóalj tudta visszaverni. Ezután lényegesen megszigorították a tábori fegyelmet.⁶⁵ Ennek eredményeként a védők több kitörési kísérlete kudarcot vallott.

Május 26-án éjszaka száz önkéntes a Gyárváros ellen kísérelt meg eredménytelen támadást. A következő éjszaka ugyancsak száz fő a Béga-csatornán épített szűk-séghídon átkelve kísérelt meg egy támadást a Majorok ellen, a sűrű tűz miatt azonban kénytelenek voltak visszavonulni.⁶⁶

A nagyobb szabású vállalkozásokon kívül számolni kellett a kisebb akciókkal is. Ilyenre került sor május 29-én amikor a Leiningen-gyalogezredtől húsz önként jelentkező lesállást foglalt Mehalá és a Józsefváros között. Céljuk egy magyar járőr elfogása, vagy megsemmisítése volt. Ezt azonban nem sikerült elérniük, ugyanis nem jött járőr, így dolguk végezetlen vonultak vissza.⁶⁷ Az azonban, hogy a védők a lesállításba észrevétlenül ki- és onnan visszajuthattak, valamint, hogy ezen a fontos területen nem találkoztak járőrrel, azt jelzi, hogy a magyar előőrsi lánc elég hézagos volt.

Vécsey tevékenysége május végéig tehát csak arra szorítkozhatott, hogy megfigyelje, illetve csapatainak csekély létszáma ellenére körülzárolja Temesvárt. Június 2-án még mindig csak 4672 fővel igyekezett ezt a rendkívül nehéz feladatot megoldani.⁶⁸

63 Uo.

64 *Bogma*: i. m. 77. o.

65 *Potemkin*: i. m. 62. o.

66 Napló, 28. o.

67 Napló, 29. o.

68 HL 1848–49. 31/162 1/2.

Az ostrom második időszaka

Június első napjaiban a főhadiszálláson elkészítették azt a tervet, amely az erőd körülzárásának és ostromának további menetét határozta meg. Vécsey ennek végrehajtását késedelem nélkül, a további erősítések beérkezésétől függetlenül elkezdte. A tervet Vécseyen kívül Szabó István alezredes, Krivácsy József őrnagy és Dembinski Teodor százados készítette. Szabó alezredes mérnökkari képesítésű volt, hasonlóan Dembinski századoshoz, mindketten a bécsi hadmérnöki akadémiát végezték. Krivácsy őrnagy tüzértiszt volt és mivel 1842-től három évig a császári-királyi „bombászkar”-nál teljesített szolgálatot, ahol megismerkedett az ostromtüzérség irányításával kapcsolatos ismeretekkel is, szintén szakemberként vett részt a tervezésben.⁶⁹

A terv meghatározta a támadás főirányát. E szerint a Péterváradi-kapunál lévő 5. számú ékmű rombolása után a mögötte lévő falszakaszon kellett rést törni. Ennek elérése érdekében meg kellett kezdeni az első párhuzam építését az említett kapuval szemben, a védművektől mintegy 850 m távolságra. A párhuzam fedezéket biztosított a gyalogság és a szállító eszközök részére, valamint lehetőséget adott tüzelőállások kiépítésére is. A terv szerint három mozsárüteg és két „ricochet” üteg építése kezdődött meg. Ez utóbbi ütegeket ágyúkból tervezték összeállítani, melyeknek a lövedékeket lapos röppályán, lehetőség szerint úgy kellett kilőniük, hogy azok az első földet érésük után lehetőleg felpattanjanak és a levegőben robbanjanak. Hatásuk így megsokszorozódott.

Az ütegek közül egy mozsárüteg – mely az említett ékművel szemben épült – kapta a védmű rombolásának feladatát, míg egy-egy mozsár- és ágyúüteg a jobbra, illetve balra lévő V. és VI. bástyát pászta és nyugtalanította az egész arcvonalat. A lövegek tevékenysége alatt ki kellett építeni a további párhuzamokat, így eljutva a lejtő lábáig. Itt a terv domb emelését írta elő, melyre a réstörő üteget kívánták felállítani. Ennek feladata az ékmű teljes lerombolása volt. Ezután a párhuzamokkal el kellett jutni az árokba és a rombolt ékmű helyén épített állásból már közvetlenül a falakat tervezték törni. E közben az erődöt a rendelkezésre álló lövegekkel más irányokból is lőni, bombázni kellett, hogy a védők ne csoportosíthassák át erejüket, hogy a főirány a lehető legtávolabb rejtve maradjon.⁷⁰

E terv azzal számolt, hogy a szükséges ostromlövegek, illetve a további erősítések rövidesen megérkeznek. Addig is azonban megkezdtek – a rendelkezésre álló lehetőségek kihasználásával – az ostromelőkészítő munkákat. A csapatok alacsony száma nem tette lehetővé, hogy azokat műszaki munkákra felhasználják, hisz a szolgálat ellátására is alig voltak elegendők, így a környező falvak lakosságának bevonásával kezdték meg a munkálatokat. Naponta mintegy 1200 fő állt neki a munkák elvégzésének.⁷¹

Az árkokat rendszerint éjjel ásták, így a várvédő lövegek azt kevésbé tudták zavarni. A napi munka végrehajtását Major István a következő képen írta le: „Mikor a

⁶⁹ Életrajzi adatok *Bona*: i. m. 133. o., 214. o., 300. o.

⁷⁰ MOL A Görgey család levéltára (P295) b/6 Raksányi Imre jelentése 1848. június 19-én, részletekben közli *id. Görgey István*: 1848. és 1849-ből. I–III. k. Budapest, 1888. II. k. 502–503. o.

⁷¹ Raksányi idézett jelentése szerint, *Potemkin* szerint 5–6000 fő. I. m. 64. o.

közsegház elé értünk, ott temérdek nép, kezükben ásóval, állták körül az ott felhalmozott, szalmából font köteleket, várták a setét éjt, hogy magukkal vigyék a vár előtt elterülő, sík térre. Mikor az alkalmas idő beállt, az utászok és az ezernyi nép kiment az említett helyre, s magukkal vitték a szalmaköteleket, s azt kinyújtották a sík téren aszerint, mint azt az utászok parancsolták, míg az ott lévő honvédek, kik a népre vigyáztak, hogy a sötétben meg ne szökjenek, gyorsan és sűrűn egymás mellé állították a munkásokat az egész vonalon, kik egész csendben kezdték meg a sötétben is látható szalmakötél mellett az árkot ásni.⁷² Ezen kívül folyt a tüzelőállások kiépítése is fából és földből, melyeket földdel teli vesszőkosarakkal erősítettek.

A munkálatokat az erődből természetesen igyekeztek zavarni. Éjjel világító golyók alkalmazása mellett pusztították, illetve készítették menekülésre a munkásokat, akik erre hajlandóságot is mutattak. „... minden lövésre szétszaladtak és úgy kellett őket erőszakkal összetereelni és előfordult, hogy az ijedtségtől többen meghaltak.” – jelentette Szabó alezredes a hadügyminisztériumnak.⁷³ A munka azonban, ha lassan is de folyt, annak ellenére, hogy tüzérségi tűzön kívül a védők a munkálatokat puskatűzzel is zavarták.

Az árok építése már május 30-án elkezdődött a támadásra kijelölt irányban, az Emmaus vendéglőnél, majd a munkálatok folytatódtak a következő éjszakákon is.⁷⁴ Június 8-án Mehalánál kezdték el az első párhuzam építését, melynél igénybe vették a már korábban elkészült előrsi árkot is.⁷⁵ Azt szélesítették, mélyítették és fejlesztették a már megkezdett szakasz felé. Miután ezen a területen elkészült az árok, a munkálatokat a Majorságok előterében folytatták. Ez már június 23-án kezdődött és mivel lassan haladt a munka, áttértek a nappali munkavégzésre is.⁷⁶ Az első párhuzam építése július elején fejeződött be.

Az ostromelőkészítő munkák másik területe a lövegek tüzelőállásainak előkészítése volt, illetve ezek felszerelése lövegekkel. Bár a védők ezt tüzérséggel és kirohanásokkal is igyekeztek gátolni, június első napjaira több állás elkészült. A már említett Gyárvárosi két üteg mellett elkészült egy állás az Elnöki-kertben, egy az Emmaus vendéglőnél, egy a Béga-csatorna jobb partján a dohánygyár előtt, egy ettől északra. Ezen állásokba a négy 18 fontos kivételével táborig lövegeket helyeztek el. Feladatuk a műszaki munkák fedezése, a kitörések megakadályozása volt.

Ugyancsak megkezdtek az állások előkészítését az ostromlövegek számára is. A többszöri kérések eredményeként ostromlövegek érkezésével lehetett számítani Péterváradról, a vár átadásáról meginduló tárgyalások után Aradról, illetve a budai vár elfoglalása után összeállított „ostrom parque” lövegeiből.⁷⁷ Ezek közül elsőként a Péterváradról érkezett mozsarakat helyezték el. Négy löveg került a Mehala melletti Módos-kert mögé, négy pedig a vár keleti oldalára, az ún. Újvilág-kertjébe.

72 Major István: Honvédelményeim. (Sajtó alá rendezte: Szöcs Sebestyén) Budapest, 1973. 62. o.

73 HL 1848–49. 36/412 1/3 Szabó István ezredes július 2-ra keltezte jelentését, de ez elírás. Helyesen augusztus 2-a.

74 Bogma: i. m. 78. o.

75 Lapónyi: i. m. 187. o.

76 Napló, 40. o.

77 Ez utóbbi összeállításáról Kossuth Lajos Összes Munkái XV. (KLÖM XV) Kossuth Lajos 1848/49-ben. V. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai 1849. április 15–augusztus 15. (Sajtó alá rendezte: Baria István) Budapest, 1955. 389. o. A 15 mozsarat és a 10 000 lövedéket Raksányi Imre vitte magával Temesvárhoz. Budavár bevételének emlékezete, 1849. (Szerkesztette: Katona Tamás) Budapest, 1989. 551. o. Görgői levele Kossuthhoz. Raksányiról: Ács Tibor: Raksányi Imre hadtudományi munkássága a reformkorban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1974. 3. szám, 463–493. o.

Ezen 30 és 60 fontos mozsarak június 11-én kezdték meg a vár belsejének lövetését, mely egy új időszakot nyitott a várostrom menetében.⁷⁸

A mozsarak elsődleges célja az erődben található katonai épületek rombolása volt. A mehalai üteg a katonai kórházat, valamint egy löporraktárt, az újvilági pedig az Erdélyi-kaszárnyát, élelmiszerraktárt és a kincstári magtárat kezdte bombázni. Ugyancsak lőtték az erőd belső épületeit az említett állásokban elhelyezett taracok, míg az ágyúk a védműveket és az itt elhelyezett lövegeket, a sáncbort célozták.

A bombák azonban nemcsak a katonai, hanem polgári épületeket is értek, hisz ezen eszközökkel nem lehetett pontosan tüzet vezetni. Az éjjel-nappal kisebb megszakításokkal folyó tüzelés eredményeként a város jelentős része rombadőlt. A többször, több helyen kigyulladt épületeket egy kijelölt tűzoltószázad oltotta el. Különösen sok találat érte a katonai kórházat, illetve a katonai objektumokat.

A megpróbáltatásokat a város lakossága nehezen viselte, a magisztrátus már 14-én kérte a várparancsnokságtól, hogy kérjen egy legalább hat órás tűzszünetet. Ezt a parancsnokság természetesen elutasította. A bombázás tovább folyt, aminek az épületek nem tudtak ellenállni, még a legerősebbnek vélt dóm kupoláját is átütötte egy bomba. A lakosság a kazamatákban, sírboltokban, pincékben keresett menedéket.⁷⁹

A védők a bombázást erős tüzéségi tüzzel viszonyozták. Lőtték az ütegeket, az állásokat és a külvárosokat is. A szemtanú szerint a várbeli tüzerek, kihasználva lövegfövényüket, lényegesen nagyobb tűzsűrűséget biztosítottak, mint a támadók.⁸⁰ Ugyanakkor fokozták a vállalkozások számát is, melyek elsősorban fogolyszerzésre irányultak. A felek tevékenységét ezekben a napokban még tovább nehezítette a napközben harminc fok fölé emelkedő hőmérséklet. A bombázás kisebb szünetekkel éjjel-nappal, szinte állandóan folyt. Sötétedés után a még világosban beirányzott lövegekkel lőtték, így ennek hatása megközelítette nappalit.

Június 16-án éjszaka Vécsey tábornok elrendelte a sáncbort megtámadását nyugati irányból, de ez csak azzal az eredménnyel járt, hogy a Béga-csatorna hídját felgyújtották. Még ezen a napon Vécsey parlamentereket küldött az erődbe. A magyar tábornok abban bízott, hogy a bombázás már kellőképpen demoralizálta az őrséget, illetve tudatni kívánta Rukavina altábornaggyal, hogy az aradi vár átadása már a küszöbön áll. Ezen a napon érkeztek az aradi várőrséghez tartozó tisztek Temesvár alá. Az erődben azonban nem fogadták a küldöttséget, a levelet felbontatlanul küldték vissza. A megújuló bombázás június 18-ig tartott, amikor másfél napos szünet állt be.

Két nappal később a bombázás ismét megkezdődött, de most már nagyobb megszakításokkal folytatódott. Ennek elsősorban lőszertakarékossági oka volt. Az ostrom vezetői várták a lehetőséget, hogy újabb lövegek beállítása után összpontosított tüzet vezethessenek a védművekre.

A bombázás eddigi menetét erősen kifogásolta a hadügyminiszter által, annak irányítására Temesvárhoz küldött Raksányi Imre őrnagy. A tüzértiszt azonban ezt a

78 Napló, 33. o.

79 Napló, 36. o.

80 *Lapónyi*: i. m. 188. o.

feladatot a munkák előrehaladott állapota miatt nem vette át. Mindössze annyit vállalt, hogy újabb csapatok és lövegek küldése érdekében ő is visszatért Pestre. Innen visszatérve csupán szemlélője volt az eseményeknek, illetve bombázás pazarló voltát jelentette a hadügyminiszternek. Június 19-én Raksányi őrnagy már Aradnál volt.⁸¹

Az első párhuzam kiépítésével egyidőben megkezdődött az ehhez kapcsolódó tüzelfőállások előkészítése is. Ezek közül a legfontosabbak a Pétervárad-kapuval szemben épültek, egy a Gyorgyevics-kertnél, egy-egy pedig a pétervárad út jobb és bal oldalán. A főfeladatot megoldó lövegeket két ütegnek kellett fedezni, egyik északról az Egészség-csatorna kanyarulatánál épült, a másik délre a Majorságoknál. További állások készültek a IV. és V. bástyával szemben, három Mehala előterében, kettő a Gyárvárostól délre. Ezekbe az állásokba lövegeket csak június utolsó napjaiban kezdtek elhelyezni, miután azok Budáról, illetve Aradról megérkeztek.

Június elején már megkezdődtek azok a tárgyalások, melyek 27-ig tartottak és melynek eredményeként Arad kapitulált, a védők pedig július 1-re kiürítették az erősséget. Így befejeződhetett az V. hadtesthez tartozó csapatok teljes állományának átcsoportosítása.

Ebben az időszakban a temesvári ostromsereget másik kérdés is erősen foglalkoztatta. Kossuth Bemmel történt megbeszélés után június 22-én Görgei Artúr tábornok, hadügyminiszternek a következőket írta: „Bem hát azon a téren, hol Vécsey áll, soha nem fog con amore közredolgozni, Vécsey pedig örökké hátráltatni és boszszantani fogja. Óhajtam tehát, hogy Vécsey haladéktalanul más commandót kapjon. ... Vécseyt az egész Reserve-Corps parancsnokságával kívánnám megbízni. Békében organisálni jól tud, tehát organisáljon. Más meg jobban tud ütközni, tehát ütközzék. Ezen pedig Guyon. ... Azért kérek, légy szíves az én kívánságomra melyet a miniszteri tanács is oszt, Guyont Vécsey helyére a Bánátba küldeni.”⁸² A kérésnek megfelelően a miniszter intézkedett is, Vécseyt az „összes alakulásban lévő tartalék sereg parancsnokává” nevezte ki és azonnal Pestre rendelte.⁸³

Ez a parancsnokcsere azonban nem történt meg. Egyrészt azért, mert az idő múlásával egyre kisebb lett annak a valószínűsége, hogy Bem még egyszer a Bánságba jön, másrészt pedig több olyan tartalmú levél érkezett a minisztériumba, mely szerint hibás döntés született. Írt Vetter Antal tábornok, a Déli Hadsereg parancsnoka – ebbe tartozott az V. hadtest is –, hogy Vécsey tevékenysége helyes és célszerű, kár lenne elmozdítani.⁸⁴ Írtak Vécsey érdekében a temesvári polgárok és az V. hadtest tisztikara is.

A tíz aláírást tartalmazó levél – melyen feladóként a „tisztikar” szerepel – megfogalmazása szerint a hadtest csak eddigi parancsnokának vezetése mellett érhet el újabb sikert. „Mert nem csekély feladat volt két oly erősséget mint Arad, és Temesvár, mindegyik ellátva ezernyi dacoló ellenséggel, száz meg száz mindenféle ágyúkkal, egy maroknyi, és hogy ellátott néppel akkor körülvenni, és az ellenség kitöréseit mindig diadalosan visszaverni, és végre őt zabolázni, amidőn még a várak környékén lévő legközelebbi helységek is ellenszenvűleg a magyar kormány ellen,

81 Raksányi már idézett jelentése szerint.

82 KLÖM XV 564. o.

83 HL 1848-49. 34/328.

84 MOL H2 OHB 1849:8900., közli KLÖM XV 646. o.

mindent elkövettek az elzárt várbeliek könnyebbíthetésére.” Kérték ezért a hadügyminisztertől a „főtiszti, és altiszti kar nem különben a legénység nevében is” az intézkedés megváltoztatását.⁸⁵

Hasonlóképpen nyilatkozott a tiszti állomány akkor is, amikor Guyon tábornok személyesen is megjelent a Vadász-erdőben, hogy átvegye a parancsnokságot. Az összehívott tiszti gyűlésen Guyont felszólították a visszatérésre és közölték vele, hogy csak Vécsey tábornok irányításával harcolnak.⁸⁶

Június 30-án először alakult ki üzenetváltás a várvédők és az ostromlók között a várat elhagyni szándékozó polgári lakosság ügyében. Vécsey emberességi okokból járult hozzá, hogy nyolcszáz fő az erődöt elhagyja, annak ellenére, hogy ez a védők helyzetén is jelentősen könnyített.⁸⁷ Lakosok egy nagyobb csoportja már május 31-én ki akart jönni, de ekkor még nem engedték át őket a magyar előőrsök. Miután egy éjszakát kinn töltöttek a sáncokban, másnap visszatérhettek, azon feltétellel, hogy a férfiakat besorozták, illetve dolgozniuk kell a védelem érdekében.⁸⁸

Július 2-án délben azonban nem engedtek ki mindenkit, aki jött volna, így Vécsey tábornok még később is kapott olyan levelet, melyben erre irányuló kéréseket fogalmaztak meg. „... engedje meg kérem, hogy a jó érzelműek kik bent vagyunk – kijöhessünk.” Az aláírók – jó szándékuk kifejezése érdekében – még a következőket is közölték: „Végre jelentem miképp biztos forrásból tudom: hogy egy Strázsa Mester – ki születésére nézve Lengyel – s e napokban a Várba szökött, – ágyúinknak – sőt a puskapor raktároknak is – helyét feladta, – s a Várbelieket értesítette – hogy kisebb emeléssel lőjenek.”⁸⁹ Többben azonban már nem jöhettek ki a várból.

Június végén a Temesvár körül állomásozó csapatok létszáma a következőképpen alakult:

- a táborkar 37 fő
- a gyalogság:
  - a 29. honvédszászlóalj
  - a 36. honvédszászlóalj
  - a 38. honvédszászlóalj
  - az 58. honvédszászlóalj
  - az 59. honvédszászlóalj
  - a 68. honvédszászlóalj
  - a 93. honvédszászlóalj
  - a 49. honvédszászlóalj 2. százada
  - egy alakulófélben lévő zászlóaljösszesen 9539 fő
- a lovasság:
  - a 6. (Württemberg) huszárezred tartalék századától egy szakasz

85 MOL Hadügyminisztérium. Általános iratok (H 75) 163. doboz 1849. június 30.

86 *Potemkin*: i. m. 80. o.

87 Napló, 43. o., *Potemkin* szerint 4–5000 fő távozott a várból. I. m. 67–74. o.

88 Napló, 30. o.

89 HL 1848–49. 36/359.

- a 7. (Reuss-Köstritz) huszárezred 1. őrnagyi osztálya
- a 14. (Lehel) huszárezred öt százada
- összesen 1422 fő
- a tüzérség 631 fő
- a szekeresek 304 fő
- az utászkar 50 fő

Mindösszesen 11 983 fő állomásozott Temesvár alatt.⁹⁰

Az egyre nagyobb létszám lehetővé tette a lövegek biztosítását a tüzelőállásokban, így azok felállítása már az első párhuzamban elkezdődhetett.

A védők előtt az ostromlövegek megérkezése és felállítása nem sokáig maradhatott titokban, így ezek pontos helyének meghatározására, lehetséges pusztítására kitérőket határoztak el. Ezek közül kiemelkedik a július 4-ei, melynek sikeréhez jelentősen hozzájárultak azon a felderítési adatok melyet Vinzens Blaszek őrzetű szerzett.

Az őrzetű átállást színlelt a magyarok oldalára, ott hat napon keresztül dolgozott – napi 30 forintért – és megfigyelte az előkészületeket, a lövegek helyét, a csapatok elhelyezkedését.⁹¹

A jelentésre építve a várparancsnokság a Blaszek visszaérkezését követő napon már el is határozta azt a kitérőt, amelyet azon területre tervezett, amelyről naprakész értesüléseket kapott. Ennek megfelelően az erőd táborkari főnöke elkészítette a tervet a Béga-csatorna két partján lévő ütegek lövegeinek használhatatlanná tételére. Ezt a kor szokásainak megfelelően a legegyszerűbb módon kívánták elérni, a gyújtólyukba vert szög segítségével. Az így tönkretett lövegek javítását ezután csak műhelyekben lehetett elvégezni, hisz újra kellett fúrni a csőfart és a már nagyobb lyukba be kellett csavarni a gyújtólyuk eredeti nagyságának megfelelő betétcsövet. A beszögezést tüzéreknek kellett elvégezni, így a kitérő csapatokhoz tüzéreket osztottak be, szögekből és kalapácsból álló felszerelésükkel. A kitérés várható sikerét biztosította, hogy – amint ez a jelentésben szerepelt – váratlansággal a viszonylag gyenge előőrs láncot helyi erőfölény létrehozásával viszonylag könnyen át lehetett törni, hasonlóképpen a lövegfedezetre rendelt gyalogságot el lehet üzni az erősítés beérkezése előtt.

Stankovich ezredes a kitérőt két irányban tervezte. Hajnali két órakor a Carl von Melczer százados által vezetett 60 fő Zanini-gyalogosból, illetve a Leiningen-gyalogezredhez és a román-bánsági határőr zászlóaljhoz tartozó egy-egy osztályból összeállított oszlopnak a Béga jobb partján, a Poeschl őrnagy által vezetett hat századból álló oszlopoknak a bal partján lévő ütegeket kellett támadni.

A kitérés végrehajtása előtt, elsősorban a honvédc csapatok tartalékainak hátrébb vonása érdekében, illetve az oszlopok fedezésére az elővárosokra és a felfedett ütegre másfél óras tüzérségi tüzet terveztek és hajtottak végre.

A kitérés megkezdése előtt a kijelölt csapatok tisztjeit eligazításra összehívták, közölték a feladatokat, illetve felhívták a figyelmet azok teljesítésének fontosságára.

90 HL 1848–49. 36/204.

91 Napló, 43–47. o.

Az oszlopok a Pétervárad-i kapun vonultak ki. A Melczer százados vezette oszlop élén a két gyalogezred katonái vonultak és közelítették meg a várat körbefutó őrvonalat, amelyet az adott terepszakaszon gyorsan, puska- és kardcsapások nélkül leküzdöttek, majd tovább haladtak a kb. 300 méterrel hátrébb lévő ütegek felé. A tartalékot a határőrök képezték. A tüzelőállásokba érve onnan kiszorították a fedezetül felállított gyalogságot és a tüzéreket is. Amíg a honvédekkel folyt a küzdelem a tüzérek a román határőrök fedezete mellett beszögeztek három 6 fontos, egy 3 fontos ágyút és egy 7 fontos tarackot.⁹² Ezután az egyre inkább túlnyomó magyar csapatokkal szemben lassan, sűrű puskatűzben visszavonult az oszlop a várba.

A másik oszlopnak – mivel hosszabb utat kellett megtennie és egy csónakhídon is át kellett haladnia – nehezebb dolga volt, ugyanis mire kiért a vár előterébe, a túloldalon már riadóztatták a csapatokat. Poeschl őrnagy elővédként egy századot alkalmazott, melyet csatárláncban rendelt előre, ezt követte két század az ütegek elfoglalásának feladatával, majd három tartalék század. Az oszlopot Blaszek őrzetető vezette.

Az elővéd század a Rozália-kápolna magasságában húzódó magyar előőrlánc ellen szuronyrohamot indított, mely elől a honvédek rövid harc után a kertekbe húzódtak vissza. Ezután a két osztrák század rohamlépésben az Emmaus vendéglőnél lévő üteghez sietett, ahol elkeseredett harc alakult ki a fedezet és a támadók között. A kézitusában mindkét oldalon részt vettek a tüzérek is. A két fél összekeveredése azt jelentette, hogy az ostromlővegeket biztosító négy 6 fontos löveg – mely az ún. Zimmerplatzen állt – nem tudott időben és hatásosan beavatkozni. Mindössze egy ösztüzet tudtak leadni. A keveredést kihasználva az osztrák tüzérek három 60 fontos, három 30 fontos mozsarat, egy hosszútárcsát és egy 12 fontos ágyút beszögeztek.⁹³

A tartalék 8. század, látva a sikert, Schwarzmann százados vezetésével a Gyorgyevich-kertek felé fordult, ahol egy, még löveg nélküli állást talált. Ekkor ért ide a magyar tartalékban álló két századával Moncskó Ferenc százados is, aki azonnal szuronyrohamot rendelt el. A két tiszt között kialakult párbajnak egy puska- és kardcsapás vetett véget, amely Schwarzmann századost megsebesítette.⁹⁴ A tisztet más foglyokkal együtt már hátra kísérték, mire a Poeschl őrnagy által összeszedett csapatok ide értek.

A 8. századtól balra támadó 9. század – meglepetésére – egy mozsárütegbe ütközött, melynek kezelőit megölték, a lövegeket egy kivétellel beszögeztek. Három 30 fontos és három 10 fontos vált használhatatlanná, egy löveg viszont megmenekült, mert az osztrák tüzéreknek elfogyott a szögük.

Ezek után a kitörő csapatok az egyre nagyobb fölénybe kerülő magyarok elől a várba vonultak vissza. Az üldözést a várvédő lövegek lehetetlenné tették.

A jól végrehajtott kitörés a meglepett magyar csapatok soraiban különösen nagy pusztítást okozott. Osztrák részről ötvennégy fő esett el, vagy sebesült meg.

92 HL 1848–49. 36/271 Melczer százados jelentése.

93 HL 1848–49. 36/272 Poeschl őrnagy jelentése.

94 *Potemkin*: i. m. 77. o.

A kitörés sikere el kellett, hogy gondolkoztassa a magyar vezetést, különösen a fedező erők nagyságával kapcsolatban. A kijelölt csapatok megerősítésére mindenképpen szükség volt, illetve meg kellett szigorítani az ellenőrzést is.

A sérült lövegeket kivonták és a Szentandráson berendezett műhelybe szállították. Itt néhány nap alatt ismét használhatóvá tették e nélkülözhetetlen eszközöket. Július 5-én azonban, ezek nélkül is megkezdődött húsz ütegből, ostrom- és tábori lövegekből az erőd lövetésének egy újabb, intenzívebb időszaka.

Az ostrom irányítói a felújított bombázás mellett, most már a falon lévő lövegekkel vívott ágyúharcot is célként tűzték ki, azok visszavonásának elérése érdekében. A lövegek így az újabb párhuzam munkálatainak megkezdését fedezték. A főirányban tevékenykedő ütegek azonban gyengébbnek bizonyultak a szemben lévő várfalakon álló tüzérségnél, amelyet folyamatosan erősítettek 18 fontos lövegekkel. Ide tehát újabb lövegeket rendeltek, két 18 fontos és két 24 fontos, melyek Aradról érkeztek. Ezek az egyik főfeladatot megoldó mozsárüteg közvetlen közelébe – 20–25 lépés távolságra – települtek.⁹⁵ Ezen lövegekkel együtt július 19-én már ötvenegy tábori és ostromlöveg került tüzelőállásba.

A főirányba, a Józsefváros előterébe huszonhat löveget állítottak fel. A két mozsárüteg mellett két leszerelő üteg fedezte azok tevékenységét és igyekezett elhallgattatni a várvédő lövegeket. A kirohanások elhárítására tábori lövegeket állítottak fel. A tüzérszükségletet itt egy zászlóalj fedezte.

A Mehalától délnyugatra felállított ütegekben – melyek szintén a főcél érdekében oldottak meg feladatokat – egy kitörés ellen felállított 3 fontos löveg kivételével, nehéz lövegek voltak. Itt tizenkét löveg állt, két század fedezete mellett.

A vár keleti oldalával szemben fekvő Gyárváros felől tüzelő lövegeknek fokozottabb figyelmet kellett fordítaniuk a kitörések elhárítására. Itt így hat tábori löveg fedezte a kilenc nehéz löveg tevékenységét, illetve két század igyekezett elhárítani a kitöréseket.

Ezen kívül egy messzehordó 30 fontos mozsár települt még az Elnöki-kertbe.⁹⁶

A lövegek kisebb megszakításokkal folyamatosan tüzeltek. A tüzérségi párbaj veszteségei mindkét félnél elsősorban a személyi állomány vonatkozásában jelentettek gondot. A pótlást nem, vagy csak átirányítással lehetett megoldani. Ez azonban a minőség rovására ment. Emiatt a várból nem viszonzották a tüzet teljes intenzitással, a tüzeiket az őrség kivételével fedezékbe rendelték.⁹⁷ Kiképzés hiánya miatt fordulhatott elő az egyik magyar mozsárütegnél csőrobbanás, mely két kezelő életébe került.⁹⁸ Hasonló eset történt egy gyárvárosi tábori ütegnél is: „Egy emberünk, mikor a golyót benyomta az ágyúba, elbámult. Ott felejtette magát az ágyú előtt. Az irányzó hirtelen mondta: tűz! a gyújtó elsütötte, s a szegény töltő tüzért a löveg száz darabra is szétszaggatta. Azt mondja egy másik: ezért a gondatlanságért megérdemelt volna 25 botot”.⁹⁹ A sérült lövegek kijavítására azonban mindkét félnél fel voltak készülve.

95 *Major*: i. m. 72. o.

96 HL 1848–49. 48/200/a.

97 *Napló*, 48. o.

98 *Major*: i. m. 79. o.

99 *Kovács István*: Egy szegény pórfüű önéletrajza. (Sajtó alá rendezte: *Bálint Sándor*, az előszót írta *Zombori István*) Budapest, 1981. 287. o.

Az ostromlók céljai között szerepelt a sánctábor elfoglalása is, aminek érdekében több rajtaütést hajtottak végre, de ezeket a védők kivétel nélkül visszaverték. Pedig a támadók számára előnyt jelentett az is, hogy az elzárt Béga-csatorna medre lassan kiszáradt. A július 5-i kísérletet is megghiúsították a védők a főfal lövegeinek közreműködésével.¹⁰⁰ Ugyancsak nem mondtak le az ostrom vezetői arról, hogy Aradhoz hasonlóan tárgyalások útján jussanak a vár birtokába. Ezt július 7-én is megkísérelték, de a levelet ezúttal sem bontották fel a védők.¹⁰¹

Szükséges volt tehát az eredeti terv szerint az ostromárkok tovább fejlesztése. A második párhuzam kiépítése előtt az oda vezető összekötő árkokat ásták ki. Az erőd déli részén a Béga-csatorna és a töltése már – az eredetileg tervezett negyedik helyett – a harmadik párhuzam részét képezte, így itt csak annak fedett megközelítését kellett biztosítani. Ezt a Majorságoktól a Rozália kápolna irányába fejlesztett árok kiásásával érték el. A munkavégzést ezen a területen megkönnyítette az a keresztöltés, mely a csatornától a Majorságok központja felé húzódtott. A töltést azonban csak a kápolna és a csatorna között használták ki, az ettől délre lévő szakaszt – nehogy a védműveken felállított lövegek az árkot oldalazni tudják – töréssel nyugati irányba építették ki. A kápolnától kelet felé is műszaki munkákat kezdtek, egy rövid – hatvan lépésnyi – árok végén tüzelőállást építettek.

Tovább fejlesztették keleti irányba az első párhuzamot is, hogy az előtte lévő munkálatok a jobbszárnyról kellő fedezetet kapjanak. Az építést akadályozó várlövegek lefogására ott egy újabb üteget állítottak fel. Az ezen a területen lévő állásokat folyamatos árok kötötte össze, ezeket azonban – a többi árokszakaszhoz hasonlóan – szinte állandóan karban kellett tartani, mivel a falakról a rombolást folyamatosan végezték. Az árok olyan mély volt, hogy „... abból a legmagasabb huszár forgója sem látszik ki”.¹⁰²

Munkálatok folytak ugyanakkor a Béga-csatorna jobb partján is. Megkezdték a második párhuzam kiépítését az ún. Sánckáplár-háztól az Egészség-csatorna hídja irányába, az első párhuzamtól mintegy kétszáz lépés távolságra. A két árok közötti összeköttetést az utóbbi csatorna jobb partján töréspontokkal építették ki. Ezen árkok elkészülte után a párhuzamot meghosszabbították a Béga-csatornáig, majd annak töltéséig. Ezután a töltés erősítése, magasságának növelése következett a Püspök-hídig. Ezt háromszoros rőzsésövénnyel végezték.¹⁰³ Így tulajdonképpen megteremtették az összeköttetést a harmadik párhuzammal, melyet azonban egyelőre nem lehetett használni. Az esőzések miatt ugyanis csak lassan száradt ki a csatorna medre.

A második párhuzam árkanak kiásásával egyidőben az ebben kialakított tüzelőállások berendezése is folyt. A Sánckáplár-háznál egy négylöveges, az Egészség-csatorna balpartján egy mozsár-, a jobbpartján – a második párhuzam balszárnyán – szintén egy négylöveges ütegnek készítettek elő állást. A párhuzam jobbszárnyán a Béga-csatorna medrében is további két állás kialakítása kezdődött. A munkálatokat – az ellenség aktív akadályozó és romboló tevékenysége ellenére – folyamatosan, augusztus 8-ig végezték. Az ostrommunkálatok menete tehát úgy alakult, hogy a

100 Napló, 49. o.

101 Uo.

102 *Potemkin*: i. m. 82. o. Potemkin szerint Vécsey jelentett e szavakkal Kossuthnak.

103 Napló, 68. o.

harmadik párhuzam egy része is már kész volt anélkül, hogy a másodikból lövegek fedezték volna a munkálatokat.

A rendelkezésre álló tüzérség ezalatt kisebb-nagyobb megszakításokkal lőtte az erődöt. A fő célok továbbra is a katonai objektumok, védművek és lövegek voltak, de lassan a többi épület is romba dőlt. A legtöbbet a katonai kórház épülete szenvedett, de leégett a takarmányraktár is. Július 7-én kigyulladt az Irgalmas Testvérek temploma, kolostora és kórháza, valamint felrobbant egy közelben lévő üteg, a lőszerkészletével együtt.¹⁰⁴

Július 31-én egy 60 fontos bomba felrobbantotta az V. bástya kézi lőporraktárát és egész lőszerkészletét. Ezen a napon a következőt jegyezték az ostromnaplóba: „A törzskaszárnya már délután kigyulladt. Az éj folyamán ugyanerre a sorsra jutott a péterváradai laktanya is és a tűzoltó osztagunk, amely már 12 óráig a város különböző térségeiben keletkezett kisebb tüzek megfékezésével foglalatzkodott, nagy önfeláldozással és körültekintéssel sem volt képes megfékezni a laktanyák égését, mert az ellenség minden lövegtüzét ezekre a nagy tűzvészekre összpontosította és a viharos szél is a tűznek kedvezett.

Még a nemrégén életvidám és gazdag város romjait is pusztulás fenyegette, hogy ez nem történt meg az a 3 századdal megerősített tűzoltóosztagnak köszönhető.

Az utolsó 16 óra volt a legborzalmasabb az elmúlt 3 hónapban...”¹⁰⁵

A magyar ütegek váltakozó intenzitással bombáztak. Július 7-én például kb. 1500 lövést, 5-én 800–900 lövést adtak le, de volt olyan nap, hogy csak keveset vagy egyáltalán nem lőttek. Éjszakánként a meghatározott időben az őrség nyugtalanítására tíz percenként lőttek egyet-egyet.¹⁰⁶

A tüzérek a feladatokat napi parancsban kapták meg, az eszerint meghatározott időben és célra tüzeltek. A megszabott feladatok végrehajtásának irányítása azonban alig történt meg, a tüzéreket sokszor magukra hagyták. Emiatt fordulhatott elő, hogy a leszerelő üteg az ellenség lövegei helyett az erőd belsejét lőtte.¹⁰⁷ A tisztek távollétére ezen kívül is többször is panaszkodtak a katonák és a helyi lakosok. „A mi tisztjeinknek jó része csak kacérkodik és elhanyagolja a szolgálatát.”¹⁰⁸ A tisztek gyakori távolléte adott alkalmat arra is, hogy a katonák egyre többször megszegjék a fegyelmet. Erről panaszkodott a Józsefváros és a Majorok előljárója is: „szünet nélküli lopások, erőszakos betörések és rongálások” miatt kérve Vécsey segítségét.¹⁰⁹

A meglévő lövegek azonban csak az első párhuzam állásainak felszerelésére voltak elégségesek, újabb ostromlövegekre és lőszerre feltétlen szükség volt még. Ezt a kívánságukat fejezték ki az ostrom vezetői a táborba látogató Kossuth Lajosnak is.

Kossuth július 19-én látogatott Temesvárra, elsősorban azért, hogy sürgesse az erőd minél gyorsabb elfoglalását. A kormányzó beszédet mondott, majd a katonákkal beszélgetett. Ezután megsejmelte a táborokat, az ostromárkokat, az előkészítő

104 *Bogma*: i. m. 83. o.

105 *Napló*, 64. o.

106 *Major*: i. m. 75. o.

107 *Major*: i. m. 73–74. o.

108 *Bogma*: 82. o.

109 HL 1848–49. 37/407.

munkákat. Vécsey ismertette Kossuthal a további terveket is, a műszaki munkák folytatásával, az elkészült, valamint készülő párhuzamok tüzéséggel történő felszerelésével kapcsolatban. Ez utóbbi érdekében kérte a kormányzót, hogy a szükséges mennyiségű löveget és löszert – 26 különböző űrméretű mozsarat és ágyút, valamint 600 q lőport – biztosítsa számára.

Kossuth este Aradra távozott, ahol levelet fogalmazott az aradi és a pétervárad várparancsnokság számára. A szükséges lövegeket Arad várának kellett biztosítani, de azon feltételek mellett, hogy szükség esetén „... Temesvár ostromának azonnali felhagyásával 24 óra alatt nem csak a kölcsönzött, de egyéb megkívántató ágyúk is az aradi vár biztosítására visszaszállítassanak.”¹¹⁰ A küldendő lövegek a következő űrméretűek voltak:

- 5 db 18 fontos és 2 db 24 fontos vaságyú
- 5 db 10 fontos vasmoszár
- 4 db 12 fontos bronz- és 10 db ugyancsak 12 fontos vaságyú.¹¹¹

A hiányzó többi löveget – egy 18 fontos és három 24 fontos ostromágyút – Nagyváradról kellett küldeni. A lövegeket 21-én és 22-én indították útba.

A lőporkészletet Pétervárad biztosította, de a szállítás meggyorsítása érdekében Aradnak 250 q-t a lövegekkel együtt azonnal el kellett küldenie. Ennek pótlását Péterváradról végezték, illetve onnan még további 350 q irányítottak Temesvárra. A pétervárad parancsnokságnak még löszereket is kellett küldenie az ostromsereghez, 1000 db 10 fontos gránátot, 1000 db 12 fontos ágyúlöszert, 1800 db 18 fontos ágyúlöszert 1800 db 24 fontos ágyúlöszert.

Kossuth a tett intézkedéseit Vécseyvel is tudatta.¹¹²

Ezen lövegek beérkezésével az ostromlók tüzéseszközeinek a száma tovább emelkedett. Július végére már felszerelték a második párhuzamot is. A következő hónap elején már hetvennyolc ostrom- és harminc tábori löveg állt az ostromlók rendelkezésére.¹¹³ Vécsey azonban már július 28-án intézkedést kapott a hadügyminisztériumból, hogy a nélkülözhető lövegeket szállítsa vissza Aradra, hiszen ahhoz már közelednek az orosz csapatok, így felfegyverzése nem halogatható.¹¹⁴ Ezen a napon még egy értesítés érkezett, szintén a minisztériumból, hogy a 60 fontos mozsarakat Aradra kell szállítani.¹¹⁵

Ezen intézkedések megváltoztatása érdekében Szabó István alezredes augusztus 2-án küldött levelet a hadügyminiszternek. Ebben a következőket írta: „... előadtuk neki (t. i. Kossuthnak – Cs. T.), hogy hiányunk van lőporban és lövegben, jelentettem Neki, hogy az igényelt készlet beérkezésétől számított 3 héten belül az erődítmény romokban fog heverni. Érkeztek is az ágyúk és a lőpor és már éppen tüzet akartunk nyitni minden üteggel, amikor Damjanich tábornok ismételt átiratára, amelyben hivatkozott a kormány rendeletre, mely szerint Arad erődítményének védelméhez a szükséges lövegeket a Temesvárt ostromló hadtestnek át kell adni, s

110 KLÖM XV. 755.

111 Kossuth az Aradra szóló levélben 12 fontos mozsarakról írt, de ez nyilvánvaló tévedés, a Péterváradra írt levélben már helyesen 12 fontos ágyúk szerepelnek.

112 KLÖM XV. 754–756. o.

113 HL 1848–49. 41/169 augusztus 7.

114 HL 1848–49. 40/269.

115 HL 1848–49. 40/294.

így vissza kellett adnunk az összes ágyúkat. Időközben megkaptuk a baljóslatú híreket Szegedről, amely kötelezett bennünket minden ostromlöveg átadására ...” Pedig véleménye szerint a vár elestére már nem sokáig kellett várni. A második párhuzamba elhelyezett lövegek tüzelése közben lehetőség nyílik a harmadik párhuzamba is lövegeket vontatni, egy nyolcvan fős utászalakulat közreműködésével. Ha pedig már az itt felállított lövegek is megkezdik a tevékenységüket „18 napon belül bekövetkezik a védők összeomlása”.¹¹⁶

Szabó alezredesen kívül Vécsey is próbálkozott valamilyen megoldást találni. Jelentette a minisztériumnak, hogy a szükséges lövegeket elküldi Aradra, viszont röppentyűket kér, melyek az árokban felállítva még hasznosabbak lehetnek, mint az ágyúk, hisz ezek helyét nehéz felfedni és könnyen állást is válthatnak.¹¹⁷ Mindezekről függetlenül a nélkülözhetetlen, majd a többi nehéz löveget is augusztus első napjaitól kezdve útnak kellett indítani. Az első szállítmányt két zászlóalj kísérte. A kért röppentyűk valóban megérkeztek, illetve Vécsey hat 30 fontos visszatartását még megpróbálta azon feltétel mellett, hogy 10 órás indulási készenlét mellett működhetnek.¹¹⁸ A nehéz lövegek zömét az augusztus 7-én a szőregi csatavesztés hírére, a 36. honvéd zászlóalj fedezete mellett Aradra indították.¹¹⁹

Az ostromló erők a műszaki munkák végzésén, valamint a tüzérségi harc folytatásán kívül többször közelharcba is bocsátkoztak a védőkkel. Ez a kitérések elhárításakor, illetve rajtaütések végrehajtásakor következett be. A felek rendszerint az éjszakai órákat kihasználva igyekeztek egymást meglepni és kitűzött céljukat elérni.

A honvédek már július 5-én az esti órákban csatárláncban igyekeztek megközelíteni a sánctábor, de annak védői és a várlövegek a támadást visszaverték.¹²⁰

Július 11-én éjjel 11 órakor a védők három századdal hajtottak végre kitérést az újvilági üteg ellen. A két oszlopban támadó ellenséget sem az előőrs, sem pedig a kartácstüzet nyitó biztosító lövegek nem állították meg, így azok eljutottak a lövegekig, szuronyrohammal megfutamítva a kezelőket. A századok biztosítása mellett három tüzér négy 60 fontos, egy 30 fontos mozsarat és két 6 fontos ágyút beszögezett.¹²¹ Az ostromnapló ezen bejegyzését azonban nem támasztja alá Vécsey tábornok e napról szóló jelentése, mely szerint a védők a Gyárváros felé kíséreltek meg egy kitérést, de azt a 29. és a 38. zászlóalj visszaverte. Külön is kiemelte Bombiák hadnagy hősiességét aki tizenhat sebe ellenére is hősiiesen harcolt.¹²²

Július 19-én hajnali 2 órakor ismét a honvédek indultak támadásra. Az ostromlövegek oltalmazása mellett indított roham célja ismét a sánctábor elfoglalása volt. A védők a támadáshoz legközelebb eső ékmű és az envelope tüzérségével, valamint kézfegyverekkel azonban ismét megghiúsították a támadást.¹²³ A lejtő megközelítésével 25-én is próbálkozott a csatárlánc, de ezúttal is hiába.¹²⁴

116 HL 1848–49. 36/412 1/3 a keltezés helytelenül július 2., helyesen valószínűleg augusztus 2.

117 HL 1848–49. 42/150.

118 HL 1848–49. 42/14.

119 MOL R 153 Visszaemlékezés Temesvárra. Jegyzetek az 1849-ik évi hadjáratból (Egy honvéd tisztől).

120 Napló, 49. o.

121 Napló, 53. o.

122 MOL H2 OHB 1849:9238, Bogma szerint csak két löveget szögeztek be.

123 Napló, 57. o.

124 Napló, 60. o.

Az ostromhoz augusztus elején az V. hadtest a következő erőkkel rendelkezett:¹²⁵

Dobay Ágoston őrnagy dandára (Józsefváros)

- a 36. honvédsászlóalj
- a 38. honvédsászlóalj
- az 53. honvédsászlóalj 3., 4., 5., 6. százada
- egy újonnan alakított zászlóalj két százada utász feladattal
- a 7. huszárezred egy százada
- tüzérek és szekereszek.

Összesen 2778 gyalogos, 167 lovas, 363 tüzér, 28 szekeresz, 35 ostrom- és 4 tábori löveg.

Tóth András őrnagy dandára (Mehala)

- az 58. zászlóalj
- a 14. huszárezred egy százada
- tüzérek és szekereszek.

Összesen 1114 gyalogos, 147 lovas, 94 tüzér, 26 szekeresz, 20 ostrom- és 5 tábori löveg.

Nagy Jenő alezredes dandára

(az Arad–Temesvári úton)

- a 93. honvédsászlóalj egy százada
- a 14. huszárezred egy százada
- tüzérek és szekereszek

(a Vadász-erdőben a főhadiszállásnál)

- az 59. honvédsászlóalj két százada
- a 68. honvédsászlóalj egy százada
- a 93. zászlóalj három százada
- a 2. bányászati zászlóalj két százada
- az utászkar
- egy újonnan alakított zászlóalj árkász feladatra kijelölt osztaga
- a 6. huszárezred két szakasza
- tüzérek és szekereszek

(a Lippa–Temesvári úton)

- az 59. honvédsászlóalj egy százada
- a 93. honvédsászlóalj egy százada
- a 14. huszárezred egy százada
- tüzérek és szekereszek.

Összesen 1756 gyalogos, 353 lovas, 148 tüzér, 131 szekeresz, 11 ostrom- és 15 tábori löveg.

Rákótz-Parchetich Zsigmond alezredes dandára (Gyárváros)

- a 7. huszárezred egy százada
- a 29. honvédsászlóalj
- az 59. honvédsászlóalj három százada

¹²⁵ HL 1848–49. 41/169.

- a 93. honvédszászlóalj egy százada
- a 14. huszárezred egy százada
- tüzérek és szekereszek.

Összesen 1713 gyalogos, 345 lovas, 123 tüzér, 53 szekeresz, 12 ostrom- és 6 tábori löveg.

- Az aradi és az oravicai nemzetőr tüzérek, a torontáli, a józsefvárosi és a gyárvárosi gyalogos nemzetőrök – 762 fő.

Mindösszesen 10 086 fő és 106 löveg.

Miután egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az ostromot rövidesen meg kell szakítani, Vécsey – a haditanáccsal történt megbeszélés után – elhatározta, hogy kísérletet tesz az erőd rohammal történő elfoglalására. A támadás célja az árokban védő csapatok meglepése, majd miközben azok visszavonulnak, velük együtt lehetőleg bejutás az erődítménybe.

Az intézkedések kiadása után este háromnegyed nyolckor zuhogó esőben megkezdődött az erőd lövetése, az ellenség lövegeinek lefogása. A tüzelésben minden löveg és az újonnan megérkezett röppentyűk is részt vettek. Ezalatt a falakat a sötét viharos időt kihasználva négy irányból közelítették meg a honvédek, „éljen a magyar!” kiáltással.

A támadást azonban az oszlopoknak nem sikerült egyszerre végrehajtaniuk, mert a Béga-csatorna felől érkező csoportok, bár „...ellenség megfutamodott, és csak a Canálisban lévő víz átlábolása okozá, hogy a honvédek a futamodó meglepett ellenséggel egyszerre nem jutottak a várba.”¹²⁶ A csatornát mindenestre elfoglalták ami mindezeideig nem sikerült tartósan.

A Gyárváros felől három oszlopban támadtak a honvédek, céljuk az volt, hogy az Erdélyi-kapun keresztül jussanak az erőd területére. A támadás során sikerült az ellenség egy kisebb csoportját a lejtőn bekeríteni, de a védők egy ellenlökéssel visszaszorították a támadókat. A támadás felújításával itt még kétszer próbálkoztak, de a védőműveken elhelyezett lövegek ennek sikerét megakadályozták.

A legtöbbet felmutató támadás a Józsefváros felől indult. Az oszlopok visszaszorították a lejtőn álló csoportokat, majd üldözve őket, bejutottak az árokba, a külső védőművek közé. Mire azonban a támadó 38. zászlóalj a Péterváradi-kapuhoz ért, annak csapóhídját már felhúzták. Ebben a pillanatban a „... túllelkedéstől elragadt 38. zászlóaljat egy percz alatt pokoli tűzzel árasztották el.”¹²⁷ A honvédek bár megpróbálták a lehetetlent, a kapu felvonóhídjának kinyitását, ez nem járhatott sikerrel. Ugyanakkor a visszaút is veszélyesnek bizonyult mindaddig míg a várvédő lövegek hatókörében voltak, annál is inkább mert már kivilágosodott. A többi zászlóalj – miután nekik többszöri kísérlet ellenére sem sikerült az árokba jutni – visszavonult, így a 38. zászlóalj segítségét sem várhatott.

„E válságos helyzetben nem volt egyebet mit tenniök, mint ugyanazon sánczba húzódni, melyből csak imént a császáriakat felzavarták, hol másnap sötét éjelig éhen s szomjan maradni kényszerültek.”¹²⁸

126 HL 1848–49. 42/14.

127 *Potemkin*: i. m. 85. o.

128 *Potemkin*: i. m. 86. o.

Az egész nap a sáncok között meghúzódó zászlóaljnak azonban nem az enni- és innivaló hiányzott a legjobban ezen a napon. Szinte állandóan tűz alatt tartották a fedezékül szolgáló védműveket, illetve ezek mögé röppentyűkkel is belőttek. A tűz viszonzására nem volt esélye a zászlóaljnak.

Az egész napos szenvedés után az este hozta meg a zászlóalj számára a menekülést. Ezen a napon azonban mintegy négyszáz főt veszített ez az alakulat.¹²⁹ Még ezen a napon Vécsey tábornok újabb parlamentert küldött az erődbe – ezúttal egy tárgyalásra is felhatalmazott tisztet –, de ezt a kísérletet is elutasították a védők.¹³⁰

A honvédek kitartása és hősiessége azt is jelentette Vécsey számára, hogy csapatai elszántak és már csak az hiányzik, hogy rést törjenek a falon. Ez pedig a már megfelelő távolságra kiépített tüzelőállásokból végrehajtható. Mindez azonban már nem következett be. Augusztus 7-én az ostromszereket, kirendelt előfogatokkal megindították Arad felé.

A terület kiürítését csatáránccok fedezték, illetve még kisebb munkák végzésével igyekeztek a védők figyelmét elterelni. Ez azonban nem minden esetben sikerült, a védők több eredményes kitörést tettek.

Augusztus 9-én az erődtől észak-nyugatra zajló csata hangjaira a védők is nagyobb szabású kitörést határoztak el, mellyel a Csóka-erdőben táborozó magyar csapatokat támadták meg. Egy 6 fontos üteg támogatásával két gyalogos osztag, vadászok, utászok és hat század Schwarzenberg-ulánus hajtotta végre a támadást. Ennek eredményeként Elnöki-kertből és környékéről, a Csóka-erdőből elűzték a honvéd csapatokat. Ezen a napon báró Julius Haynau tábornok bevonult Temesvárra. A honvéd csapatok az éjszaka folyamán két útvonalon elhagyták az elővárosokat és a Vadász-erdőt, s megindultak Lugos felé.

Gróf Vécsey Károly tábornok az V. hadtest megmaradt részeivel augusztus 20-án Borosjenőn tette le a fegyvert.

Összefoglalás

Temesvár 1849. évi ostromával kapcsolatban többféle nézet fogalmazódott meg már a szabadságharc alatt is. A magyar politikai és katonai vezetés egyaránt túl hosszúnak tartotta azt az időt, amelyet az V. hadtest az erődítmény alatt tölt.

Az ostrom megsürgetésére, menetének felgyorsítására küldte Görgei tábornok is Raksányi őrnagyot Temesvárhoz és ezért látogatta meg július közepén a kormányzó személyesen is Vécsey táborát. Azonban Raksányi is csak azt nyugtázhatta, hogy az ostromelőkészítő munkák terv szerint haladnak annak ellenére, hogy sem létszámában, sem eszközökben az ostrom feltételei nincsenek meg. Ezért ahelyett, hogy átvette volna a tüzéség irányítását – amiért végül is ideküldték – visszautazott Pestre csapatok és ostromlövegek kérése céljából. Ha nem is értett egyet az ostrom menetének tervével, szó sem volt arról, hogy bárkiről elmarasztaló véleményt mondott volna. Vita csak arról alakult ki, hogy a réstörő üteg számára a – falak süllyedése miatt szükséges – halmot mikor kezdjék emelni.

129 *Potemkin*: i. m. 86. o.

130 *Napló*, 67. o.

Kossuth is azért érkezett a táborba, hogy tudakozódjon arról, miért húzódik az ostrom, miért nem sikerült még a várat elfoglalni. A szemrevételezés, a terv és az elvégzett munkák ismeretében azonban ő is megváltoztatta a véleményét. Megismerte azon körülményeket, melyek között a hadtest tevékenykedett, így kénytelen volt belátni, hogy újabb erősítések nélkül a tényleges ostromnak nincsenek meg a feltételei.

Ugyancsak több helyen olvasható az a vád is, miszerint a hadtest tisztjei keveset foglalkoztak az ostrommal, leginkább a táborokban mulattak, szórakoztak. Bár a panaszkodók között több szemtanú is található, ezt az állítást mégis fenntartással kell fogadnunk. Megjegyzendő, hogy a hadtest tisztí létszáma aligha tette lehetővé azt, hogy ne az ostrom előkészítésével és vezetésével foglalkozzanak. Július végén az V. hadtestnél a következő tábornoki és tisztí beosztások voltak:¹³¹

hadtestparancsnok	1
táborkari főnök	1
dandárparancsnok	4
táborkari tiszt	7
mérnök	2
utásztiszt	2
tüzértiszt (ütegparancsnokok is)	17
orvos	3
térparancsnokságok (Aradon is)	3
számvevő	1
tábori élelmezési tiszt	1
szállítmányozási parancsnok	2
szekerésztiszt	9
lelkész	4
hadbíró	2

A felsorolásból kitűnik, hogy az egyes beosztásokba szervezett tisztek létszáma nem tette lehetővé azt, hogy valaki a munkáját huzamosabb ideig ne végezze el.

Különösen igaz ez a mérnökkari és a tüzértisztekre. Nem juthatott mérnök, vagy utász minden egyes árokszakaszhoz, fedezék építéséhez, így itt megbízottak irányítottak. Hasonlóképpen tüzértiszt sem juthatott minden üteghez, különösen azért nem, mert azok elszórva helyezkedtek el.

Az ostromsereg helyzete persze kedvezőbb volt, mint egy tábori hadtesté, nem kellett menetelni, a táborokat elő lehetett készíteni, viszonylag kényelmessé lehetett alakítani. Ez zavarta azokat, akik nem ilyen körülményekhez voltak szokva. Persze, nyilván előfordult, hogy a tábor hangulata, nyüzsgése, az ott megforduló polgári lakosság, az ide látogató hozzátartozók egyes tiszteknek a figyelmét elterelték a szolgálattól. Ez minden hadseregben előfordul.

A lényeg azonban az, hogy a Vécsey tábornok vezette hadtest, aligha tehetett többet Temesvár elfoglalása érdekében. A rendelkezésére álló erőkkal és eszközökkel tulajdonképpen többet is tett, mint ami elvárható. Ereje csak június végére

131 MOL H 75 1849: 25 698 július 24.

tottak. Hasonlóképpen tüzértiszt sem juthatott minden üteghez, különösen azért nem, mert azok elszórva helyezkedtek el.

Az ostromsereg helyzete persze kedvezőbb volt, mint egy tábori hadtesté, nem kellett menetelni, a táborokat elő lehetett készíteni, viszonylag kényelmessé lehetett alakítani. Ez zavarta azokat, akik nem ilyen körülményekhez voltak szokva. Persze, nyilván előfordult, hogy a tábor hangulata, nyüzsgése, az ott megforduló polgári lakosság, az ide látogató hozzátartozók egyes tiszteknek a figyelmét elterelték a szolgálattól. Ez minden hadseregben előfordul.

A lényeg azonban az, hogy a Vécsey tábornok vezette hadtest, aligha tehetett többet Temesvár elfoglalása érdekében. A rendelkezésére álló erővel és eszközökkel tulajdonképpen többet is tett, mint ami elvárható. Ereje csak június végére haladta meg az ostromlottakét, így tulajdonképpen addig minden ostromelőkészítő munkát azon kockázat mellett végeztek, hogy az ellenség nagyobb szabású kitöréssel könnyen megsemmisítheti azokat. Erre azonban – néhány, jelentéktelennek mondható veszteség ellenére – nem került sor.

Az ostromló hadtest lövegeinek a száma végig jóval alatta maradt a szükségesnek. Különösen igaz ez az ostromágyúk vonatkozásában. Július 19-én még mindössze tizenegy olyan 18 és 24 fontos ágyúval rendelkeztek, amelyek alkalmasak lehetnek a faltörésre, az ékművek és más védművek rombolására. A mozsarakkal jól lehetett rombolni az épületeket, a védők lövegeit is pusztíthatták, de a falak ellen nem lehetek hatásosak. Ezért kért Szabó alezredes Kossuthtól elsősorban ágyúkat, melyek már a főirányba, a második párhuzamba kerültek elhelyezésre. Ezek, illetve a harmadik párhuzamba szánt lövegek a réstörés lehetőségét már megteremtették.

Vécsey tábornok az ostromelőkészítő munkát tulajdonképpen azzal kezdte, hogy olyan „szakembereket” vett maga mellé, akik a várharcok menetét ismerték, azt képesek voltak tervezni és szervezni. Szabó István ezredes, Teodor Dembinski őrnagy, Krivácsy József őrnagy – ez utóbbi július elejéig – e munkát kiválóan megoldotta, nem rajtuk múlt, hogy végül is nem járt az ostrom sikerrel.

Az ostrom főirányának a kiválasztásában a következő szempontok játszottak szerepet:

- a Pétervárad-kapu több megközelítési útvonallal rendelkezett
- ezen a területen több olyan terepakadály, település volt, melyek elősegítették az ütegek fedett elhelyezését, az erőd megközelítését, illetve a műszaki munkák végzését
- részben fel lehetett használni a Béga-csatorna medrét és gátját, amely már egyben a harmadik párhuzam részét is képezhette.

A tervnek megfelelően – a feltételek hiánya ellenére – az előkészítő munkákat megkezdték és a rendelkezésre álló minden erőforrást felhasználva folytatták. Az első csapatok, lövegek beérkezése után azonnal megkezdték a kitörések ellen védelmet nyújtó előőrsi vagy „vadászárók” kiásását. Vécsey intézkedett arra is, hogy a Béga-csatornát zárják el, hogy a meder minél hamarabb kiszáradjon. Ugyancsak lényeges és helyes intézkedésnek bizonyult az erődöt ivóvízzel ellátó szivattyúk használhatatlanná tétele a Gyárvárosban, így a védők csak az ásott kutakat használhatták.

A műszaki munkákat szintén a lehető legnagyobb intenzitással végezték. Ezek minőségéről az ostrom utáni jelentésében Rukavina tábornok így nyilatkozott: „Az ellenség támadólagos munkálatai, amelyek kezdetben nem bizonyultak különösebben hozzáértőnek, az utóbbi időben a terep kihasználásával összefüggésben óriási fejlődést mutattak. A munkák átlagosan nagyon megbízhatóak voltak. Az árkokat, a majdnem 3 öl széles mellvédeket, a löporraktárakat és ágyzatokat mesterműveknek lehet tekinteni.

Az ellenséges mérnökök, Szabó és Dembinski volt osztrák tiszt, jól ismerték az erődítmény műveit és viszonyait, mert régebben ők is a helyőrségben szolgáltak és annak idején elvégezték a bécsi hadmérnöki akadémiát; ebben a vonatkozásban – ha becstületet nem is – elismerést érdemelnek.”¹³²

Az ostrom tervezése és végrehajtása tehát a körülményekhez képest helyesen, az érvényben lévő elveknek megfelelően történt, a sikert elsősorban a többi hadszíntér eseményei akadályozták meg.

„Mindezekből kitűnik, hogy gr Vécsey tábornok minden tehetségében álló esz-közhöz nyúlt, hogy Temesvárt bevegye...”¹³³

A várvédelem feltételei szintén meglehetősen hiányosak voltak. Az előírt állomány, lövegek – ami egy vár esetében rendkívül fontos, hisz a védművek tervezésénél ezt már figyelembe vették – hiánya nehéz helyzetbe hozta a Rukavina tábornokot. Mindez arra készítette, hogy óvatosan, a kockázatvállalástól tartózkodva vezesse a védelmet.

A felkészülés hosszúra nyúlt időszakában a megfelelő készletek felhalmozását eredményesen elvégezték, de ezek megóvása a kevés „bombamentes” raktár miatt nehezen volt biztosítható. Az állomány létszámának növelésére – amíg lehetséges volt – újoncoztak, illetve a fontosabb csapatokhoz átirányítottak. Különösen nagy nehézséget jelentett a tüzérek létszámának nemhogy emelése, de még színtartása is.

A védelem különösen aktív csak május közepéig volt, kihasználva azt, hogy Vécsey és Bem tábornok csapatai is csak távolról figyelték a várat. A freidorfi ütközet után azonban megváltozott a helyzet, a magyar csapatok elfoglalták az elővárosokat, így a védők a várba, illetve a sánctáborba kényszerültek. Ezután Rukavina tábornok indokolatlanul óvatos lett, nem használta ki majd háromszoros erőfölényét. Később, újabb honvéd csapatok beérkezése után is alig haladta meg az ostromlók létszáma a védőkét, mégis, nagyobb erejű kitorések alig voltak. Pedig a védők könnyen képezhettek helyi erőfölényt, ezt jól példázza a július 4-i kitorés sikere is.

Rukavina tábornok aktivitást inkább a tüzérség tekintetében mutatott fel, igaz ez kockázatmentesebb is volt. A lövegek számát a lehetőségek szerint folyamatosan emelte a falakon és a védművekben egyaránt. Lőszertakarékossági célból a tüzérség tevékenysége nem volt folyamatos, hanem időről-időre egyes célokra lőttek összpontosított tüzet. Célként választottak ki útegeket, a párhuzamok egyes épülő, vagy már kész szakaszait, az elővárosok egyes részeit. Az egyre közelebb kerülő ostrom-

132 Napló, 73. o.

133 *Potemkin*: i. m. 86. o.

lőkkel szemben az ékművekbe kihelyezett mozsarak értek el különösen jó eredményeket.

A tüzérségi harc az állandó állományvesztésen, a készletek fogyásán, az erőd épületeinek rombadőlésén kívül más gondot is okozott. Az ostromtüzérség behatása, valamint a falakon lévő lövegek tüzelése következtében a bástyák és a falak alapjai megrepedeztek, így azok állandó javításra, erősítésre szorultak.

A védelem utolsó heteiben a védők létszámának fogyása, a fizikai állapotuk romlása azt eredményezte, hogy tevékenységük egyre passzívabb lett, de a megadás gondolata a várparancsnokságon fel sem merült. Ezt erősítették a kívülről érkező ál- és igaz hírek a felmentő sereg várható érkezéséről. A külvilág eseményeivel egyébként a védők hozzávetőleg tisztában voltak, mint ahogy az ostromlók is ismerték a várbeliek hangulatát. A kölcsönös átszökések ugyanis szinte folyamatosak voltak.

Ebben az időszakban a védelem számára már a folyamatos tűzoltás az élelem- és vízszerezés, a sebesültek és a járványos betegek ellátása, biztonságos elhelyezése jelentett szinte megoldhatatlan gondot. Ezt azonban példás fegyellemmel megoldották. A várparancsnok végig a kezében tartotta az irányítást, ami ilyen esetben záloga a védők sikeres kitartásának.

Az erődből a körülfal és az ostrom napjai alatt 41 322 lövést adtak le, ebből 16 225 bomba és gránát, valamint 25 097 tömör golyó volt.¹³⁴ Az ostromlók által elhasznált lőszer mennyiségét nem ismerjük, de feltehetően ezt a számot nem közelíti meg, hisz a lövegállományuk is csak fele volt a védőkének.

A veszteséggel kapcsolatban szintén csak osztrák részről rendelkezünk megbízható adattal. A védelem során meghalt egy tábornok, hét tiszt és százötvenöt legénységi állományú katona, illetve a járvány során kétezer fő. Megsebesült továbbá háromszázhetvenhat fő, fogságba esett huszonhat fő.¹³⁵

A magyar oldalon június hónap során harminchat fő,¹³⁶ júliusban harminckilenc fő halt meg.¹³⁷ Ez előtti és augusztusi adatok hiányába csak megbecsülni tudjuk az összes veszteséget. Mivel az augusztus 4-i roham több száz áldozatot követelt, így feltehetően a magyar fél veszteségei mindösszesen meghaladták az ötszáz főt.

Rukavina altábornagy Temesvár sikeres védelméért megkapta Vaskorona-rend I. osztályát. A tisztek közül többen átvehették ugyanezen rend II. és III. osztályát, a Lipót-rend lovagkeresztjét, illetve egyéb katonai és polgári érdemrendeket, kereszteteket. A legénység sorából is több száz fő kapott valamilyen érmet, jutalmat.¹³⁸

Az ostromlók is „jutalmazták”, gróf Vécsey Károly tábornokot október 6-án Aradon kivégezték, Nagy Jenő ezredest 18 évre, Rákotzy Zsigmond ezredest szintén 18 évre, Tóth András alezredest 16 évre, Dobay Ágoston alezredest 6 évre ítéltek el. Szabó István ezredes és Teodor Dembinski őrnagy emigrált. Krivácsy József alezredes, miután a komáromi védősereggel tette le a fegyvert, amnesztiában részesült.

134 Napló, 73. o.

135 Napló, 74. o.

136 HL 1848–49. 36/204.

137 HL 1848–49. 41/145 1/2.

138 Rückblicke, 95. o.

Tamás Csikány

THE SIEGE OF FORT TEMESVÁR IN 1849

Summary

In the 19th century fortifications could maintain their military importance only if being in dominal position concerning the defence of the country or if they were able to support the operations of field armies. Temesvár – together with Arad – was in such a position towards the Southern Territories and Transylvania. Fort Temesvár was the basis of the campaigns in the abovementioned directions and made possible to control important routes and river crossings. Moreover Fort Temesvár was the centre of the Imperial military administration of the Banat and the Southern Military Frontier. From Hungarian points of view the possession of Fort Temesvár was a sine qua non to put an end to the protracting guerilla warfare at the South.

Tamás Csikány

LE SIÈGE DE TEMESVÁR EN 1849

Résumé

Au XIXe siècle les châteaux et les forteresses ne gardaient plus leur importance militaire, sauf s'ils avaient une importance clef du point de vue de la défense du pays, ou s'ils étaient capables d'assurer, de protéger l'activité des armées de camp. Temesvár et Arad étaient des localités de ce genre, d'une importance décisive pour le Sud de Hongrie, aussi bien que pour la Transylvanie. La possession de Temesvár servait de base pour l'activité militaire faite dans ces deux directions, et rendait possible le contrôle de routes et de routes fluviales importantes. Temesvár était le centre du Banat et de l'administration militaire impériale méridionale, la résidence du commandement général de l'armée. Le fait qui lui a prêté une importance particulière du point de vue de la Hongrie c'est que l'assurance de la force et des approvisionnements du château était nécessaire pour pouvoir finir avec succès la petite guerre méridionale qui durait longtemps.

Tamás Csikány

DIE BELAGERUNG VON TEMESCHWAR IM JAHR 1849

Resümee

Im 19. Jh. konnten Burgen und Festungen ihre militärische Bedeutung nur in dem Falle bewahren, wenn sie im Verteidigungssystem des Landes eine Schlüsselposition innehatten bzw. wenn sie die Tätigkeit der Feldarmees sichern oder unterstützen konnten. Für Südungarn und Siebenbürgen spielten Temeschwar und Arad eine ausschlaggebende Rolle. Der Besitz dieser Burgen bildete die Grundlage der kriegerischen Tätigkeiten in diesen beiden Gebieten, er ermöglichte die Kontrolle von wichtigen Straßen und Wasserstraßen. Temeschwar war Zentrum der kaiserlichen Militärverwaltung in Südungarn und Sitz des Armeeeoberkommandos. Vom Gesichtspunkt der Ungarn aus erhielt die Burg eine besondere Bedeutung dadurch, daß die Vorräte und Streitkräfte der Burg für einen erfolgreichen Abschluß des langwierigen Krieges in den südlichen Gebieten unerläßlich waren.

Тамаш Чикань

ОСАДА КРЕПОСТИ ТЕМЕШВАР В 1849 ГОДУ

Резюме

Форты и крепости в XIX веке сохраняли свое военное значение только в том случае, если они играли важную ключевую роль с точки зрения обороны страны, или же были в состоянии обеспечивать и поддерживать военные действия полевых армий. Темешвар (Темешуара) - Арад - являлся крепостью такой решающей важности как в отношении Южной Венгрии, Так и Трансильвании. Борьба за овладение крепостью служила причиной боевых действий, проводимых в этих двух направлениях, ибо географическое положение крепости позволяло держать под контролем важные дороги и водные пути.

Темешвар был военно-административным центром Южного края империи, резиденцией военного главного командования. С точки зрения Венгрии особую важность крепости придавал тот факт, что путь к успешному завершению затянувшейся в Южном крае малой войны вел через обеспечение запасов и сил крепости.